GOZALBO

—

BERNAT SERRA

PIN(13-15)SER.1935.San

Asfyrinda
Juin 1943

BERNAT SERRA

SÁNCHEZ GONZALBO (1935)
INSTITUTO AMATLLER DE ARTE HISPÁNICO

ANGEL SÁNCHEZ GOZALBO

BERNAT SERRA
PINTOR DE TORTOSA I DE MORELLA

CASTELLÓ DE LA PLANA
M . CM . XXXV

COPYRIGHT 1955 BY

L'ART A LES COMARQUES

I

L'estudi de les florides comarcals d'art es fa necessari cada dia més, per conèixer millor els grans mestres que sovint treballaren per a viles i aldees allunyades de la urb; per veure com arrelaren en terres perifèriques els deixebles, branques esgallades dels troncs dels arbres ciutadans; per seguir, joiosos, la ufanor amb que empeltaren les seues influències urbícoles en els indígenes obradors vilatans; per acarar llur art amb mostres esparses, amb peces senceres, amb les romanalles dels seus obradors que hi són desperdigades en terres casolanes i estrangeres i deduir-ne així paternitats, afinitats estilístiques i àrea de dispersió de la manufactura llur; per caminar pels canalats, pels rierols i pels rius per on rellisca aquell esperit que vivifica totes les terres de la nostra llengua i que es pot copsar des de les Corberes franceses fins els palmerars d'Elx, des de les regions orientals d'Ara-

gó fins a les daurades illes que surten de dins de la blava mar Mediterrània.

Si aquests esplets comarcals radiquen en llocs fronteres; si les collites d'art es recapten dins les mateixes terres de primer calcigades per infants i cavallers animats de bel·licositat conquistadora, plenes després d'una bellugadissa esperançadora que ha de fer grillar les llavors i brostar els arbres plantats arreu de les rodalades benestants i riques; si les eines de treball senyoregen les terres poc abans conquerides per l'espasa, i el viatgers de la sensibilitat i ennoblidors de l'esperit han seguit les mateixes vies que els exèrcits conquistadors, l'estudi del naixement i la gènesi dels obradors d'aquestes terres frontereres tindrà una més alta valor, té aixi-mateix un interés ben viu, entre totes les altres florides comarcals d'art.

«Sant Mateu,—hem dit en altre lloc— [1] la vella capital del Maestrat de Montesa, en quines afores s'alçava el palau del Mestre, va ésser la metròpoli de tota la comarca on convivien juristes, mercaders, manyans, argenters, pintors, ballesters, esmaltadors, vidriers i brodadors.»

«Els Vidal i els Valls eren representants a Sant Mateu i Salzadella de la poderosa firma toscana

1 *Pintors del Maestrat*, Castelló, Imp. Armengot, 1932, pàg. 11.

Francesco Datini; les llanes de Sant Mateu, de Salzadella i de Cervera se cotitzaven amb llurs noms de procedència als ports de Pisa i Talamone, i el bell catalanesc de tota aquesta contrada era familiar al Garbo florentí, als magatzems de Calimala».

Les corrents artístiques seguiren el mateix camí que els exèrcits de conquista. Des de Tortosa, el Comte-rei Ramon Berenguer i els reis Anfós el Batallador i Pere el Catòlic emprengueren incursions per les terres frontereres del nord del Regne de València. *Cervera de la Frontera* deien a la vila de Cervera, la capital de la batllia del mateix nom que donà origen al Maestrat i que fins avui es coneguda per *Cervera del Maestre*. Des d'Alcanyís, alguns anys després, vingué Jaume el Conqueridor a guanyar les terres que el seu pare i el seu avi només ho havien intentat.

«Des de les voreres de l'Ebre en Tortosa—ha dit Mossèn Betí [1] —fins els aspres ports de Terol, i des de les valls de la gentil Alcanyís fins la gloriosa ciutat de Molvedre, no hi ha en els dies de la reconquista lloc més preeminent, ni fortalesa més cobdiciada, ni castell que gojés de tan grans termes com el lloc, la fortalesa i el castell de Morella. *Aquest és un castell que val tant com un comtat ab ses*

1 *Los Santalinea, orfebres de Morella*, Castelló, 1928, pàg. 9.

pertenències, deia davant de les seues muralles el Conquistador al d'Alagó, pocs dies després que aquest l'arravatés als moros. No res menys de cinccents pobladors atrets per la fama del lloc i pels furs i franquícies que En Blai els prometés, acudiren a poblar la vila al començar l'any 1233, quan ja feia tres mesos que onejava en l'alta Celòquia el penó aragonés».

«Els furs privatius del municipi morellà, donats per En Blai d'Alagó i confirmats poc després per Jaume I, i les llibertats i franquícies que dels vinents reis rebé, li donaren estabilitat i fama; Morella a les darreries del segle XIII[è] va veure augmentada sa població i començats la seua indústria i el seu comerç, que assolí gran floreiximent en el feliç i llarg regnat de Jaume II, mercés a les disposicions protectores i al prudent govern d'aquell gran rei».

De Catalunya i d'Aragó vingueren influències artístiques a aquestes rodalades. Tramoyeres [1] senyalà una corrent aragonesa. Nosaltres [2] hem evidenciat l'arrel catalana de la pintura del Maestrat. Morella en la frontera del Castell o territori d'Alcanyís ha estat sempre la capitalitat de la seua comarca valenciana i de les terres dels voltants del

1 L. TRAMOYERES I BLASCO, *La más antigua pintura existente en el Maestrazgo de Morella* en «Archivo de Arte Valenciano», Vol. I, pàg. 45.

2 *Pintors del Maestrat*, Castelló, 1932.

Baix Aragó. L'art mudéixar està empeltat al gòtic civil català que encara es veu a alguns vells palaus dels carrers de Morella. Tortosa, la sèu del bisbe, ha estat un centre radiador important.

Un centre condensador de les corrents catalana i aragonesa i aiximateix de la corrent valenciana fou Sant Mateu situada al bell mig d'un gran pla en la cruïlla de la via que des de Tarragona anava a València i de la que des de Saragossa baixava de Morella per a empalmar, al pla de Sant Mateu, amb el camí de Tarragona a València.

«Morella i Tortosa foren altres dos centres comarcals productors de retaules i en llurs obradors es perpetuaren tradicions familiars com les de Pere i Francesc Lembrí i Bernat i Jaume Serra, altres Serra distints dels trescentistes barcelonins Jaume i Pere». [1]

L'intercanvi entre aquests centres productors medievals era freqüent. «Els pintors de les tres comarques—Maestrat, Morella i Tortosa—treballen per a les esglésies dels tres indrets, i cal suposar que els nobles i mercaders acudirien als obradors d'una i altra contrada per exornar cambres i tinells, cercant al més destre i afamat pinzell». [2]

Les relacions entre Morella i Tortosa sovinteja-

1 *Pintors del Maestrat*, Castelló, 1932, pàg. 12.
2 *Ibidem.*

ren més i més, afavorides la vila reial i la ciutat bisbal per la seua topografia. Encara que una bibliografia poc cabdalosa ho demostra, fonts manuscrites inèdites—com els Annals del Monestir de Santa Maria de Benifaçà [1] que escrigué el P. Gisbert i que continuà el P. Chavalera—ho corroboren cada vegada més. L'estudi dels fons documentals dels arxius ens ha de revelar més i més el pelegrinatge d'artistes que com els Lembrí, els Serra i els Montoliu els trobem per tot arreu, i que amb obrador obert a Tortosa, a Morella, a Sant Mateu, deixaren petjades de llur art pel camí de la vida, fent-nos bategar el cor d'emoció avui, davant els retaules que la seua mà jovençana, la seua mà senil i tremolosa va immortalitzar, agarrada a un pinzell que es passejà damunt d'una taula enguixada.

I entre la vida d'aquests dos pintors Serra que treballaren a Tortosa i a Morella, per entre la lletra dels contractes i els altres documents aliens a llur vida artística, surt un esperit femení, una dona, Margarida, ànima d'artista, maridada dues vegades amb sengles pintors, que acompanyà en l'èxode de Morella a Tortosa al mestre pintor Pere Lembrí, com va seguir al pintor Bernat Serra al traslladar-se de Tortosa a Morella i que infantà un fill pintor

1 El original d'aquest manuscrit es conservava al Col·legi Màxim de Sarrià.

Francesc Lembrí i dos filles, una, Agnés Lembrí, que es maridà amb Jaume Serra, germà del seu segón marit Bernat, i altra, Violant Serra, que es maridà amb el famós argenter Bartomeu Santalínea.

Heus ací una llur animada per una artista com Margarida, que Déu sap si la Verge d'algun retaule servarà avui el seu retrat—a nosaltres espectadors freds e ignorants de les intimitats de la llar d'aleshores—pintat a les ribes verdejants i enlluernadores de l'Ebre o en les aspres serralades morellanes en un dia cru d'hivern, a l'ensems que la neu cobria de blancor les fondalades i els cims de les moles.

BERNAT SERRA I LA SEUA FAMÍLIA

II

El cognom Serra ompli un període interessantíssim de la pintura trescentista. Unes troballes d'arxiu fan perllongar aquesta persistència patronímica fins mitjançat el quatrecents. Dos Serra, Bernat i Jaume trobem aveïnats i treballant a Tortosa en 1423. Un altre Serra, Francesc, està aveïnat a Morella en 1439; en acte de 22 de març del dit any firmen com a testimonis «ffranciscus serra, pictor, et petrus fores, textor, vicinj ville Morelle».[1] Bernat i Jaume semblen germans; de Francesc Serra ja cap altra notícia més tenim, ni sabem d'on ve ni de quina família és.

Un document de Margarida, la muller de Bernat Serra, datat a València,[2] ens donà a conèixer l'aveïnament d'aquest pintor a Tortosa.

---

1 *Manual de Joan Grife.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.

2 Josep Sanchis Sivera, *Pintores medievales en Valencia*, Barcelona, 1914, pàg. 58.

Dins dels murs de l'antiga Dertusa, en el convent de les monges clarisses hi havia qualque pintura sobre taula que ha estat atribuïda a Pere Serra, el trescentista barceloní. Aquesta taula de la Verge asseguda amb el Jesús és avui a la col·lecció Plandiura de Barcelona, que per venda ha passat, amb tota la preuada col·lecció, al Museu d'Art de Catalunya. L'art dels germans Serra té més d'un contacte amb l'art d'aquest altre Serra que trobem mullerat amb Margarida i essent ciutadà de Tortosa, però els documents descoberts fins ara no ens han revelat si hi ha quelcom més que parentiu artístic, si la sang que corregué per les venes dels pintors barcelonins Jaume, Pere i Joan Serra és de la mateixa nissaga que la que vivificà els cossos de Bernat i Jaume Serra, els pintors que treballaren a Tortosa i a Morella. Els germans Bernat i Jaume estretiren més tard i més les relacions familiars, mullerant-se Jaume Serra amb Agnès Lembrí, la fillastra de Bernat, i filla de Margarida i de son primer marit Pere Lembrí, pintor de Morella que també treballà a Tortosa [1].

La darrera data coneguda per nosaltres de Pere Lembrí és de l'any 1420. Margarida, la vidua del pintor Lembrí, és degué maridar amb Bernat Serra

1 Vegeu *Apèndix XV.*

entre els anys 1421 a 1423, probablement a primeries de 1423. Només uns mesos després, el 25 de setembre [1], de València estant, conteria poders *ad varia*—i més que res com fiadora en contractes de retaules—al seu marit Bernat. Margarida, bona mare a la fi, passava llargues temporades a València en casa del seu cunyat Jaume Lembrí, apotecari. Per acte de venda de finques feta a 5 d'abril de 1429 [2] sabem que l'apotecari Jaume Lembrí era tudor i curador dels bens dels seus nebots Agnès i Francesc, els fills de Margarida i Pere.

Ben afectuoses serien les relacions entre els dos cunyats i ben aviat correspondria Margarida a l'interès de l'apotecari envers els seus fills Agnès i Francesc. Vuit anys més tard moria l'apotecari Jaume Lembrí i en el testament atorgat el 3 de maig de 1431 és anomenada tudriu i curadriu dels seus fills la seua cunyada Margarida [3].

Francesc Lembrí fou pintor també, com son pare Pere i son padrastre Bernat Serra, i Agnès es maridà amb Jaume Serra, altre pintor. Del matrimoni Bernat i Margarida naixqué una filleta, Vio-

1 J. Sanchis Sivera, *op. cit.*, pàg. 58.

2 *Manual de Pasqual Ros.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.

3 Les notícies d'abans ens les proporciona acte de 1 d'octubre de 1436, que hi ha als manuals del tantes vegades aduït notari de Morella Francesc Pallarés, on consta que Margarida, com a tudriu dels fills de Jaume Lembrí absol a Doménec Capcir i a Bartomeu Maçaner, d'Herbés, de quatre fanegues de forment, de censal anual que feien als fills del dit Jaume Lembrí.

lant Serra, que és maridà amb l'argenter Bartomeu Santalínea [1]. Heus ací una família d'artistes on els pinzells i les colors, els cisells, les gúbies, l'or i l'argent els eren tan coneguts com el pa de cada dia.

Bernat Serra, tenia l'obrador a Tortosa des d'on treballà afanyós per a tota la rodalia, contrades veïnes i terres llunyanes. Des de 1423 ens consta estava aveïnat a Tortosa; aiximateix era ciutadà de Tortosa Jaume Serra, germà i col·laborador seu.

Es indubtable que Jaume Serra col·laborà amb Bernat; en 22 de novembre de 1423, de Tortosa estant i essent ambdos ciutadans de l'antiga Dertusa, contractaven la pintura d'un retaule per a l'altar major de l'església de Casp [2]. Bernat a soles, contracta el 8 d'abril de 1428 [3] la pintura d'un retaule de santa Bàrbara i sant Mateu amb el framenor Miquel Castell per a l'església del monestir de sant Francesc de Morella. Deuria treballar molt per les terres de Morella per aquests anys puix a l'any següent, el 11 d'abril de 1429 [4] es comprometia a pintar un retaule sota la invocació de sant Miquel per l'esglesiola de sant Miquel de la Pobla de Ballestar i només set anys després, el 30 de juliol

1 Manuel Betí Bonfill, *Los Santalinea, orfebres de Morella*, Castelló, 1928, pàg. 32.

2 Vegeu *Apèndixs I, II i III.*

3 Vegeu *Apèndix IV.*

4 Vegeu *Apèndix V.*

de 1436[1] se comprava una casa a Morella situada a la parròquia o barri de Santa Maria, casa que era de Joan Sanç i de sa muller Celestina.

Que li sovintejaren els encàrrecs de la rodalada morellana és ben cert al veure com el 19 de març de 1436[2] constituí procurador seu a Antoni Sanxo «mestre de talla»—l'escultor que féu els alt-relleus de l'escala del chor de l'església de Santa Maria de Morella—per a prendre qualsevol retaule o retaules o altres coses a pintar per aquell fur, avinença o avinences que a ell serà ben vist. Tot açò fa pensar que Antoni Sanxo col·laboraria amb Bernat Serra preparant-li la fusta dels retaules i amb treballs de trepadures, d'arquets, xambranes i de tota mena d'escultura dels retaules que pintaria després Bernat.

No tardà gens a traslladar-se a Morella. En 25 de juliol de 1437[3] pagà del tot la casa que havia comprat al districte o barri de Santa Maria, l'any abans. Pocs mesos després degué instal·larse en la seua casa, car el 8 de març de 1438[4] al contractar el retaule de Santa Maria per a l'església de La Mata es diu ja «habitant en la vila de Morella». Tot fa creure que en tindre pagada per complet la casa, montà l'obrador i s'endugué a Morella, a les darre-

1 Vegeu *Apèndix VI.*
2 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
3 Vegeu *Apènaix VI.*
4 Vegeu *Apèndixs VII, VIII, IX, X, XI, XII i XIII.*

ries de 1437, a la seua muller Margarida, als fillastres Agnès i Francesc, al seu germà Jaume Serra i a Violant, la filleta que Margarida havia rebrotat ja, recorregut la meitat del camí de la vida i prop els dies no llunyans de l'eixorquia.

A Tortosa degué deixar assumptes a mig resoldre i és a 13 de febrer de 1438 [1], des de Morella estant, que dóna poders a Francesc Menganegues, de Tortosa, iguals als que dos anys abans i des de Morella estant, li conferí al mestre de talla Antoni Sanxo. Aleshores era Tortosa el centre de contractació seu, on tenia la casa, la família i l'obrador; ara, traslladat a Morella, cuitava a no perdre el nom fet a Tortosa, a mantindre el prestigi guanyat i a la realització dels deutes que no tindria encara cobrats.

Aveïnat a Morella era testimoni en acte de 26 de març de 1439 [2] i en 17 de setembre del mateix any [3] arrendava per tres anys a Pere Ferraç, veí de Xiva, dues masades que tenia a aquell terme sota l'obligació de donar-li la quarta part del forment que colliren i de pagar la meitat d'allò que pujaren les peites, però les herbes franques.

En 22 de desembre del mateix any 1439 [4] són

1 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
2 *Manual de Francesc Borrell.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
3 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
4 *Manual de Joan Grife.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.

testimonis «Bernardus serra, pictor, et ffranciscus osset, arator, vicinj ville Morelle».

La fama de Bernat Serra es degué estendre també per tot arreu del Maestrat. A Sant Mateu es trobava el 10 de juny de 1439 [1] per a cobrar 23 lliures que li devia el notari Jaume Cogoma, preu d'un retaule de santa Elena i santa Bàrbera que li havia pintat per a la capella familiar seua, del monestir de frares predicadors.

El 22 de gener de 1441 [2] es trobava a La Mata on atorgava àpoca final, solució del preu total del retaule de Santa Maria que contractava en 1438. Atrafegat en els quefers de l'obrador i segurament per no destorbar-se més li conferia poders per a cobrar, firmar àpoques, etc., al notari Jaume Maçana el 19 de juny de 1441 [3]. Torna a ésser testimoni en acte datat a Morella el 3 de juliol de 1441 [4].

Un altre procurador que tenia a La Mata, el notari Pere Çavall, li paga a Bernat Serra el 31 d'octubre de 1441 [5] cent vint-i-un sous que Guiamoneta li havia donat per la pintura d'un retaule que Bernat Serra havia acabat per a l'església de Cinctorres.

---

1 Vegeu *Apèndix XIII*
2 Vegeu *Apèndix XVI*.
3 *Manual de Llorenç Pallarés*. Arxiu Eclesiàstic. Morella.
4 *Manual de Francesc Pallarés*. Arxiu Eclesiàstic. Morella.
5 Vegeu *Apèndix XX*.

El 29 de desembre de 1443 [1] encara residia a Morella, on el 14 d'abril de 1445 [2] contractava amb els marmessors de Valenceta Campana, un retaule amb les històries del Goigs de la Verge Maria per a l'església del Salvador, de Xiva.

Altra vegada es troba Bernat Serra a la capital del Maestrat. El 22 de gener de 1447 [3] confesa deure a Na Mingueta, muller de Bernat Just, notari, tots de Sant Mateu, setanta-tres sous per raó de certes robes que d'aquella ha comprat, segons albarà debitori que li féu Francesc Lembrí, escrit de sa mà; ara promet pagar-li per tot el mes de març propvinent, sots pena de cinc sous sinó cumpleix lo pactat.

Sembla que correguda ja més de la meitat de llurs vides, carregats amb algun que altre alifac i menats per una lloable emulació, volgueren tindre vas propi, enterrament familiar. Fra Bernat Gradano i tots els capitulars del monestir de sant Francesc, en 29 d'abril de 1447 [4] confesen que com la sepultura que li havien concedit a Bernat Serra, a Margarida i al seus, estava ja donada amb anterioritat, ara els la concedeixen dintre l'església del mo-

1 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
2 Vegeu *Apèndix XXI.*
3 *Manual de Pere Comí.* Arxiu Municipal. Sant Mateu.
4 Vegeu *Apèndix XXII.*

nestir entre les capelles de sant Cristòfol i de santa Anna i de sant Amador; faran capella amb enterrament o vas familiar i amb retaule de la Verge de Gràcia. Bernat i Margarida accepten, comprometent-se a fer la capella i a pintar Bernat el retaule sota la condició de que celebre la comunitat un aniversari al dia següent de la festivitat de la Mare de Déu de Gràcia, per l'ànima del matrimoni i dels parents llurs.

Violant Serra, la filla de Margarida i Bernat és una poma madura. En 1451 es maridà amb Bartomeu Santalínea, l'argenter famós que va vindre a empeltar la seua ànima a aquesta família d'artistes. En març de 1451 [1] rep l'argenter l'exovar que Margarida i Bernat li donen a Violant. Bartomeu Santalínea es guanyà la confiança del seu sogre; a l'any següent, el 28 de desembre de 1452 [2] Bernat Serra fa procura general a favor del seu gendre.

Poc hauria ja de durar l'alegria a la llar de Bernat Serra. Bernat, Margarida, llur filla i el seu marit deurien viure tots junts. Almenys açò fa pensar el veure que Margarida es posà malalta greu a casa del seu gendre. Allí, a casa de l'argenter Bartomeu Santalínea atorgà testament el 10 de febrer de

1 BETÍ, *Los Santalinea*, pàg. 100.
2 *Manual de Francesc Pallarés*. Arxiu Eclesiàstic. Morella.

1455 [1] i allí morí; quatre dies després, el 14 de febrer, obriren el testament davant de son fill Francesc Lembrí, del seu gendre Bartomeu Santalínea i de son marit Bernat Serra.

Margarida instituí hereu universal i general a Bernat Serra i llegà a Francesc Lembrí, fill del primer matrimoni amb Pere Lembrí, cinc sous per llegítima; a Violant, la filla que va tindre al maridar-se amb el segon marit Bernat Serra, una cota, una gonella i un mantell, tot també per llegítima. Acceptada l'herència per Bernat, a benefici d'inventari, requerí al notari el 21 de febrer de 1455 [2] per a que li capbrevàs el primer compte de rebudes i dates.

Bernat Serra quedà ferit de mort. La pèrdua de la seua cara muller Margarida fou una gran dissort per a Bernat; liquida l'herència de Margarida i li ven, en 20 de febrer de 1455 [3], al seu gendre Bartomeu Santalínea varies coses, entre elles un tapiç amb una representació de «la storia de Paris». No passà molt de temps, només a primeries de l'any següent moria el mestre pintor Bernat Serra. En 30 d'abril de 1456 [4] Bartomeu Santalínea i sa muller Violant Serra, (hereva universal de son pare

1 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.
2 Vegeu *Apèndix XXIII.*
3 BETÍ, *Los Santalínea*, pàg. 32.
4 *Manual de Francesc Pallarés.* Arxiu Eclesiàstic. Morella.

Bernat Serra) fan procurador general a Joan Celi, causídic de Terol, a rebre depòsits, comandes i deutes, a ells deguts, per raó de l'herència de Bernat Serra, o directament.

Tot fa creure que als primers dies d'abril de 1456 s'extingia a Morella la vida del pintor retaulista Bernat Serra, essent soterrat amb l'hàbit de sant Francesc a la capella de la Mare de Deu de Gràcia de l'església dels framenors de Morella, sota d'aquell mateix retaule que ell hauria pintat feia 8 anys i des d'on farien les ofertes de pa, vi i candeles en les novenes i misses de terç dia i cap d'any i on celebraria tots els anys la comunitat de menorets amb misses i cants litúrgics el traspàs del mestre pintor, el dia de Madona Santa Maria de Gràcia.

JAUME SERRA

III

Jaume Serra sembla ésser germà de Bernat; era ciutadà de Tortosa al primer terç del segle XV i tenia de vint a vint-i-cinc anys. Bernat i ell confessen són menors de vint-i-cinc anys, però majors de vint [1]. Si Bernat figura en primer terme, si estava ja mullerat amb Margarida, poc després d'haver enviudat del pintor Pere Lembrí, i el cap del taller era ell, cal suposar que era el major i que estaria arrapant el vint-i-cinc anys. Cal pensar que aleshores un aprenentatge de pintor era cosa llarga i mai s'aplegava a volar tot sol amb obrador propi sinó després d'alguns anys d'haver-se llevat la pell treballant per a d'altri. Si conjecturem que Bernat tindria vint-i-quatre anys, a Jaume el farem nàixer per 1401, és a dir, que en 1423, al contractar el retaule per a Casp, tindria vint-i-dos anys.

1 Vegeu *Apèndix I.*

En 1423 [1] pintava amb Bernat un retaule per a la vila aragonesa de Casp. Entre les fiances que donen als jurats i nuncis de Casp, Doménec Ferrer, Jaume Luna i Joan Rovira, figura Margarida «uxor mei dicti Bernardi serra». En altre document datat el mateix dia 22 de novembre de 1423, Bernat, Jaume i Margarida fan indemnitat als fiances Bernat Torner i Miquel Luna. També el mateix dia firmen els dos, Bernat i Jaume, àpoca de 110 florins, primera paga dels 200 florins que havia de valdre el retaule per a l'església de Casp.

Tots aquests documents ultra ésser descobridors d'una família de pintors ens mostren clarament la col·laboració de Jaume en les obres de Bernat. A més Jaume Serra es mullerà amb Agnès Lembrí, filla de Margarida i del seu primer marit Pere [2] i a les relacions d'abans vingueren a sumar-se aquestes. Però mentrestant Bernat es traslladà a Morella per l'any 1438, Jaume continuà treballant a Tortosa fins l'any 1440. És a primeries de 1441 quan convidat per Bernat se'n anà a pintar a Morella. El 11 de juny de 1441 [3] firma la pintura d'un retaule per a l'ermita de sant Pere de Castellfort amb Elicsen, vidua de Pere de Brusca, veïna de Vila-

1 Vegeu *Apèndixs I, II i III.*
2 Vegeu *Apèndix XV.*
3 Vegeu *Apèndix XVII.*

franca; cal fer notar que la imatge de sant Pere era l'escultura antiga, a la que Jaume s'obligava a estofar d'argent i or entre blaus d'Alemanya. Quatre dies després, el 15 de juny de 1441 [1] és fiador el notari de La Mata, Paulo Pedro, a Jaume de la entrega de 30 florins que Na Elicsen li havia bestret al pintor. El 24 de juny [2], nou dies després, Jaume cobra la primera paga del retaule que havia de pintar per a l'ermita de sant Pere de Castellfort.

Hi ha un període de set anys que no sabem res de Jaume fins que en 1448 el retrobem a Tortosa. És a 3 d'agost de 1448 [3] quan cobra 8 sous per pintar el Crucifixe dels evangelis que tenien per a jurar a la casa de la Cort o municipalitat. En 17 de juny de 1451 [4] pinta dos brandons o cirialots de cera blanca.

Per aquest any morí Agnès Lembrí, la seua muller. La filleta la tenia malalta de la pesta. En 20 de juny de 1451 [5] cobra 2 lliures per la reparació que hi féu als «entramesos que te en sa casa e repara aquells quant han menester». I per la data del mateix dia que diu: «al veguer quels hi porta a sa

1 Vegeu *Apèndix XVIII.*

2 Vegeu *Apèndix XIX.*

3 F. Pastor Lluís, *El arte pictórico en Tortosa (1347 a 1703)* en «La Zuda», Any III, n.º 34, 31 desembre 1915, pàg. 246.

4 *Clavariat de Domènec Cerdà*, Arxiu Municipal. Tortosa.

5 *Ibidem.*

casa per tant com tenie sa filla malalta de granola e la muller que li era morta», sabem dels anguniosos moments que vivia el pintor amb la seua filleta malalta greu i plorant la dissort de la pèrdua de la muller.

Per la pesta no s'hi celebraren festes i no hi hagué entremesos ni comèdies i es quedà sense salari d'allí avant Jaume Serra segons data del clavari Doménec Cerdà de 17 de juliol de 1451 [1].

Però sembla que els anys següents és altra vegada pintor del Jurats. A 23 de novembre de 1459 [2] cobra del clavari Joan de Pedralbes sis sous per vint-i-quatre escuts o senyals de la Ciutat que havia pintat a sis antorxes. El 24 de desembre del mateix any [3] confesa haver rebut quatre diners de dotze senyals argentades que havia fet als tres ciris que portaren els Jurats o procuradors a les processons. Torna a cobrar quatre diners de dotze escuts argentats que féu als ciris de cera blanca dels procuradors en 25 de gener de 1460 [4]. Altres sis sous li pagaren el 8 de febrer [5] del mateix any 1460 per vint-i-quatre «senyals de torre en los sis brandons fets per als procuradors, ço es iiij senyals en

1 *Clavariat de Doménec Cerdà.* Arxiu Municipal. Tortosa.
2 Vegeu *Apèndix XXIV.*
3 Vegeu *Apèndix XXV.*
4 Vegeu *Apèndix XXVI.*
5 *Clavariat de Joan de Pedralbes,* 1459-60. Arxiu Municipal. Tortosa

quiscun a iij sous per senyal». També per les festivitats de Setmana Santa—segons data de 3 d'abril de 1460 [1] —pintà vint-i-quatre senyals de torre, és a dir, l'escut de Tortosa, en quatre brandons «a cremar dauant la cors de Jhesu crist» en la Sèu i en dos més per a l'església de sant Jaume. Es el 30 d'abril [2] quan rep dos diners i tres sous per pintar «torres e letres en hun tabormo den Tristany ministre». Sembla que es dedicà també a la il·luminació de llibres puix en 28 de maig de 1465 [3] cobra un sou «per senyals en lo present llibre». En 19 de gener de 1466 [4] encara es troba a Tortosa i cobra quantitat per pintar senyals o escuts encarregats per la municipalitat dertosenca. Aquesta és la darrera notícia que tenim del pintor.

1 *Clavariat de Domènec Cerdà.* Arxiu Municipal. Tortosa.
2 *Ibidem.*
3 *Clavariat de Joan Breço.* Arxiu Municipal. Tortosa.
4 *Ibidem.*

RETAULES I PANELS QUE ENS RESTEN

IV

Vuit són les obres documentades del pintor Serra. Dels set retaules que sabem pintà Bernat Serra, ultra el de Casp en el que col·laborà el seu germà Jaume, ròmegament s'ha salvat tot sencer el de l'ermita de sant Miquel de la Pobla que encara és al mateix lloc per on va ésser contractat.

Del retaule de Cinctorres,—d'invocació que ignorem i qual existència ens és revelada per la notícia de Pere Çavall, procurador de Bernat, al fer donació de cent vint-i-un sous que li entregà Guiamoneta, vidua d'Aparici Blasco i muller ara de Jacme Mas—ens resten tres taules a l'arxiu de la Parroquial de Cinctorres.

De Jaume Serra no ens ha pervingut cap romanalla del retaule titular de l'ermita de sant Pere de Castellfort ni dels altres que deuria haver pintat i que desconeixem per manca d'investigació als arxius.

Les capitulacions del retaule de sant Miquel les firmava Bernat el 11 d'abril de 1429 essent encara veí de Tortosa. Se compromet amb el rector mossèn Bartomeu Losso i el jurats Francesc Alcanyís i Miquel Escala a pintar el retaule per al dia 20 de setembre i tindre-lo posat al seu lloc, a l'altar de l'esglesiola de sant Miquel de la Pobla. [1]

No va cumplir el pintor la condició d'acabar-lo per a la data senyalada del 20 de setembre de 1429; les causes ens són desconegudes. Dos anys després el 28 de març de 1431 amicalment corregien la segona condició del contracte on se fixava el termini d'acabament i es comprometia Bernat amb els jurats d'aleshores Pere de Brusca i Francesc Trilles a acabar-lo per al 24 de juny del mateix any, festivitat de sant Joan Baptista.

El mateix dia de la modificació del contracte rep Bernat del rector de Vilafranca noranta sous i

1 Als manuals dels notaris vilafranquins són freqüents els llegats per fer la pintura del retaule titular. La Pobla de Bellestar o Ballestar és un llogarret fronterer del Regne de València situat a la vora del *riu de les truites*, que esmenta la Crònica de Jaume el Conqueridor, al costat mateix per on passava el camí medieval que anava a l'Aragó. Encara avui es conserva el pont trescentista que creuava el *riu de les truites* conegut ara per *barranco de las viñas*, per on passaven les acèmiles i vianants camí de l'Esglesola, Cantavella i demés terres d'Aragó.

Tot i el córrer dels segles encara pot fruir l'excursionista d'avui, d'una plaça gòtica, però de tradició romànica, d'un poblat que tenia en 1466 un estadant tan generós com Martí Moliner (*Manual de Simó Ortí*. Arxiu Notarial. Morella) que al fer testament deixava 100 sous a «la confraria del Corpus Christ de la Sglesiola».

del jurat, Pere de Brusca, cent trenta set sous, quatre diners que sumen doscents vint-i-set sous i quatre diners. El 14 de juny el jurat Guiamó Moliner li dóna al pintor una segona paga de doscents vint-i-set sous, quatre diners, i quatre dies després, la vigília de sant Joan, també el jurat Guiamó Moliner li pagà a Bernat altres doscents vint-i-set sous, quatre diners que faltaven per acabar de pagar els siscents vuitanta dos sous, equivalents als seixanta dos florins (onze sous cada florí), preu fixat al contracte. Cal fer esment per la curiositat i ingenuitat de la confesió que Guiamó Moliner fa al pagar-li els darrers doscents vint-i-set sous, quatre diners, que dins aquella quantitat estaven compresos els quatre sous que li havia guanyat Moragrega al joc d'escacs.

El retaule es conserva avui afortunadament al mateix lloc per on va ésser pintat. Bernat Serra va seguir les capitulacions sense alterar-les gens ni mica. A la taula del mig pintà a l'arcàngel sant Miquel dret damunt del monstruós dimoni tetracèfal, amb les ales esteses i al bell mig de les dues muntanyes del fons que el flanquegen i fan reeixir més i més amb llurs acopats arbres dels cims al sant cavaller. A la taula del damunt hi és la Verge Maria asseguda amb el Jesús sobressortint del mantell del fons que aguanten sengles àngels, un a cada

costat. A la part dreta hi són l'Anunciació, el Naixement de Jesús i l'Adoració del Reis, les «tres jstories de la verge maria» que remarca el contracte i que es deixaren a l'albir del pintor.

Les «altres tres a la part esquerra de mossen sent miquel» són de la vida del sant cavaller; reproduí el pintor escenes de com sant Miquel foragita als condemnats a l'infern, quan el sant pesa les ànimes amb la balança a la porta de la Glòria essent rebudes les dels benaventurats pel Salvador que assegut acull amorós l'animeta que li presenta l'àngel i baix el miracle de la dona que lliurà un infant voltada per les aigües al tornar de romeria a l'església del sant.

Al banc hi són representades les figures assegudes de sant Pere, la Magdalena, la Verge adolorida, la Pietat de Crist, sant Joan el deixeble amat, santa Caterina i sant Pau. La Pietat ocupa la casa del centre i és representada en la forma acostumada, amb els improperis de la Passió. Les altres figures tenen totes per fons dues muntanyes com la taula principal de sant Miquel, però així com en aquesta van ornats el cims amb arbres acopats, als requadres del banc les pedres o muntanyes del fons estan ermes de vegetació. Tot fa creure que aquest fons de la taula central i dels requadres del banc, ultra valorar més i més les figures, ultra fer més

sobressortints els personatges que figuren en lloc preferent tenen una valor simbólica i recorden aquelles dues muntanyes o pedres que va moure com si foren una palla aquell home que va a anar a separar-les per manament del bisbe per edificar l'església a sant Miquel, després de tres dies de dejuni i penitència.

No hem d'oblidar que al Voràgine és on bevien i es documentaven els nostres pintors medievals i que Bernat Serra és probable, quasi segur que a la «Llegenda Aurea» i al «Flos Sanctorum» apendria açó i moltissímes contalles de la vida de la Verge Maria per a anecdotitzar les escenes que pintà als requadres de la dreta i esquerra de les taules centrals i que tant havien d'agradar als habitants de les terres altes de Morella i de les seues rodalies.

Altra obra autèntica de Bernat Serra, encara que fragmentària, és el conjunt de taules que es guarden a l'arxiu de l'Església Parroquial de Cinctorres. Les paritats d'estil són tals i tan clares que encara que el document de 31 d'octubre de 1441 no parla de la invocació sota la qual Bernat Serra pintava el retaule ni ens descobrisca el lloc on s'havia de col·locar, si que dóna indicis de que fora per a Cinctorres per estar Guiamoneta maridada amb Jaume Mas «del loch de Cinctorres» i per ésser la Verge de Gràcia devoció molt cara als cinctorrans

àdhuc arribar a eregir-la en patrona fins als nostres dies. De l'advocació de les altres taules que resten de sant Miquel i de sant Joan Baptista, ultra ésser devocions molt medievals, tenien una especial predilecció els habitants d'aquestes altes comarques essent molts encara els retaules que resten als pobles dels voltants com l'esmentat abans, també de la mà de Bernat Serra, de l'ermita de la Pobla de Ballestar, el de Sant Miquel de Saranyana, un tríptic de sant Miquel, sant Cosme i sant Damià en La Mata que fou venut amagatontes en 1924 i altres contractats a Morella, a La Cuba i a altres pobles de la rodalia, l'existència dels quals ens és coneguda només que pels documents que han aplegat a les nostres mans.

Es tal la semblança del Patrocini de la Verge Maria o la Verge de Gràcia, de sant Miquel i del Baptista de l'arxiu de Cinctorres, que els nassos punxeguts, la manera de pintar les orelles, la perllongació de les celles i les boques petites, revelen és una mateixa mà la del retaule de Sant Miquel de la Pobla i la de les taules de Cinctorres. No cal comparar més que un i altre Sant Miquel per afermar són de Bernat Serra els dos.

La taula de Sant Miquel de Cinctorres que mideix d'alt 1'70 m. i d'ample 0'52 representa al sant vestit amb armadura de color negre, amb llança

rematada per banderola blanca amb creu i nimbe daurat i grafiat, dret damunt del diable pintat de roig fosc. La rossa i rinxolada cabellera, l'orella gran i amb la seua especial disposició, els ulls grossos, el nas punxegut i la boca petita són característiques que trobem a tota l'obra coneguda de Bernat.

De la mateixa grandària és la taula del Baptista que vist pell de color castanya, capa blava de folro color rosa, i porta damunt del braç esquerre llibre roig i de sobre, l'anyell amb banderola crucífera blanca. La barba i cabellera són recaragolades i de color castany. La grandària de l'orella i l'agudesa del nas són iguals a les de la taula de sant Miquel, no així els ulls ni la boca que senyala un prognatisme accentuat, més encara per ésser la barba llarga i rinxolada.

L'altra taula que sembla ésser la central del retaule mideix 1'70 m. d'alt i d'ample 0'70. Representa el Patrocini de Maria o la Mare de Déu de Gràcia, segons l'iconografia de l'època [1].

A dalt està el Salvador de túnica roja, banda

1 L'evolució iconogràfica del Patrocini de Maria es podrà estudiar en P. Pedrizet (*La Vierge de la Miséricorde*, París, 1908, pàgs. 122 i 212) i en Chandler Rathfon Post (*A History of Spanish Painting*, Cambridge, Massachussets, vol. III, 1930, pàgs. 218 i 333; vol. IV, 1933, pàgs. 606 i 642 i vol. V, 1934, pàgs. 55, 286 i 313-16). L'historiador americà cerca les concomitàncies d'aquesta advocació, ben valenciana, dins la pintura aragonesa i andalusa.

blanca i nimbe daurat i grafiat amb dues sagetes a la mà esquerra i una en la dreta, rodejat de tres àngels, dos a un costat i un a l'altre; visteixen armadura igual a la de sant Miquel i llueixen sengles banderoles crucíferes, a més de l'espasa que a la mà dreta blandeix l'àngel que està a la dreta del Salvador.

A sota, la Verge Emparadora, flanquejada de dos àngels que sostenen el mantell blau, aixopluga a la seua dreta a un rei i a sant Francesc d'Assís i a l'esquerra a dos Papes i a sant Doménec. Més abaix, arran dels peus de la Verge hi estan a la dreta, Santa Clara i dos dones i un home, al centre, altre grup de tres dones i a l'esquerra, un Cardenal i un Papa.

La Verge Emparadora vist túnica blanca mostrejada de vistosos dibuixos, pareguts als del gipó que porta el sant Miquel del retaule de la Pobla. Els àngels dels costats que sostenen el mantell cobricelador van vestits de túnica rossa el de la dreta i verda el de l'esquerra de la Verge. La cabellera, de color castany, les ondulacions de les rinxolades cabelleres de les altres taules de Bernat, la boca petita, el nas punxegut i l'orella gran, tenen les mateixes característiques ja senyalades abans.

Que les tres taules de Cinctorres procedeixen d'un mateix retaule és evident; ho demostraria no

INSTITUTO AMATLLER DE ARTE HISPÁNICO

solament les paritats d'estil que revelen una mateixa mà, sinó l'alçària en totes elles igual i els bastiments de l'inrevés que fan pensar en que el Patrocini de Maria o Verge de Gràcia haurà estat la taula central i les del Príncep de les milícies angèliques i del Baptista, les taules laterals.

No devem oblidar que la patrona de Cinctorres és la Verge de Gràcia i si és cert que l'actual Verge és una escultura de marbre de factura renaixentista que regalà a Cinctorres el bisbe de Tortosa Gaspar Punter, fill de Morella [1], fa de bon pensar que aquesta devoció té una tradició antiga a Cinctorres, on la iconografia de la Verge de Gràcia ha anat evolucionant segons les modes dictades a la devoció dels pobles pels gusts i preferències de cada època.

Ens sembla que tot fa creure que les tres pintures avui conservades a l'arxiu de la Parròquia de Cinctorres són tres taules descabalades d'un retaule sota l'advocació de la Verge de Gràcia.

1 P. Antonio Begues, *Guia geográfico-histórico-descriptiva de la Ciudad de Morella*, Valencia, 1929, pàg. 198.

BERNAT SERRA I ELS PINTORS DE TORTOSA I DE -- MORELLA --

V

El professor Chandler Rathfon Post, al publicar en 1930 el volum III [1] de la seua cabdalosa i magistral obra «A History of Spanish Painting», desconeixedor del nom del pintor, inclou dins el capitul XXXVI, en l'anomenat estil internacional, el retaule de sant Miquel de la Pobla de Ballestar, junt amb altres pintures com el retaule de la Viuda d'Estela, la taula de sant Francesc i santa Catalina del Museu de València, la santa Elisabet d'Hongria de l'Instituto de Valencia de Don Juan i el retaule de sant Joan Baptista de Ròdenas (Terol).

Tres anys després, al publicar el volum IV, en 1933, coneixedor per nosaltres del nom del pintor del retaule de sant Miquel de la Pobla de Ballestar i de les taules de Cinctorres, les asigna a Bernat Serra [2], així com fa de mà del mateix, el retaule de

1 Post, *A History of Spanish Painting*, vol. III, pàg. 135.
2 Post, *op. cit.*, vol. IV, pàg. 602.

la Magdalena, sant Antoni Abat i santa Bàrbera, conservat a l'ermita de santa Maria Magdalena del terme d'Olocau del Rei, que Mossèn Betí [1] estimava d'escola aragonesa.

En 1934 publicà el volum V [2] i a l'estudiar el retaule de les Albaredes, ermita del terme de Portell, valora els ressons de la pintura borrassiana per les comarques de Morella i el Maestrat, en la taula de la Transfiguració de Xiva, en les tres taules de la Nativitat, Degollació dels Sants Innocents i Crucifixió de l'església parroquial de l'Esglesola del Cid i davant les paritats d'estil dubta entre Bernat Serra i Pere Çarreal, documentat deixeble de Lluís Borrassà [3] tot i classificant el Pantocrator de Portell —vistes les resemblances amb el retaule de Guardiola—dins l'escola borrassiana, sense marcar-lo de mà de cap dels dos pintors esmentats.

Conegut el taller de Doménec Valls, mercés a Post, amb el retaule de sant Joan Baptista i sant Joan Evangelista, d'Albocàcer; catalogades cada dia millor les pintures desperdigolades per les terres

1 BETÍ, *Por tierras de Morella* en *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. VI, pàg. 264.

2 POST, *op. cit.*, vol V, pàg. 292.

3 A. DURAN I SANPERE, *Un deixeble de Lluís Borrassà a la Catedral de Barcelona* en *Vida Cristiana*, núm. 163 i 164 (1933) i *Dos pintors valencians deixebles de Lluís Borrassà* en *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. XIV, pàg. 393.

de Morella i del Maestrat i comarques frontereres, i amb les dos obres documentades de Bernat Serra es podrà fitar ben bé la pintura d'aquestos indrets tan influïts pels mestres pintors catalans de l'època, però tampoc lliures dels mestres valencians, a la fi tots uns, dins la pintura de les terres tributàries del casal d'Aragó.

Que Bernat Serra pogué estudiar una obra de Pere Serra i formar-se en la seua joventut dins el cercle de la pintura sienesa que tant difondiren els trescentistes Serra barcelonins està clar, si pensem en el retaule de santa Clara de Tortosa.

La taula principal [1] amb la Verge asseguda amb el Jesús, rodejada d'àngels músics i dos taules del bancal passaren de les monges clarisses a la família Pons [2]; avui trobem les romanalles del retaule que compraren els Pons de Tortosa al Museu d'Art de Catalunya per compra de la famosa col·lecció Plandiura [3] que els adquirí fa pocs anys.

A Tortosa té taller obert Doménec Valls, pintor que desenvolupà allí les seues activitats des de 1366 a 1387 [4] i que pintà en Albocàcer i terres

1 J. Matamoros, *Arqueología indígena* en *La Zuda*, núm. 43 (1916), pàgina 163 i August L. Mayer, *La pintura española*, Barcelona, Editorial Labor, 1926, làm. VIII.

2 E. Tormo. *Levante*, pàg. 18.

3 J. Gudiol, *La col·lecció Plandiura* en *Gaseta de les Arts*, 2.ª època, any 1, núm. 2, pàg. 2.

4 J. Gudiol, *Els trescentistes*, vol. II, pàg. 215.

frontereres d'Aragó com Barranco de San Juan (Terol) [1].

Bernat Serra abans de cumplir els 25 anys ja estava mullerat amb Margarida. Per aquest temps contractava, amb el seu germà Jaume, el retaule per a l'altar major de l'església parroquial de la vila de Casp. Si no era nat a Tortosa, allí almenys va començar a treballar des de ben jove. Tot fa pensar que fou deixeble de Pere Lembrí i que treballaria al seu obrador. Pere Lembrí, el trobem des de jove amb obrador obert a Morella; treballà moltíssim per aquelles rodalies i més tard es traslladà a Tortosa on pintà amuntó per a les esglésies dels pobles de les ribes de l'Ebre i on morí per 1420 o a primeries de 1421. Després de la mort del mestre fa de bon pensar que Bernat regentaria l'obrador i com el tracte genera afecte acabà per enamorar a la vídua, que es maridà amb el seu primer oficial; així afermaren ambdós l'obrador amb la seua clientela tortosina i dels pobles dels voltants, al formar una nova família.

A Tortosa, si no va apendre l'ofici de pintor a Barcelona, s'avearia a veure les obres de Pere Serra i de Doménec Valls. Cal pensar, tot i que cap document ho prova, que Pere Lembrí també hauria

1 Post, *op. cit.*, vol. V, pág. 292.

begut les tradicions del taller dels Serra barcelonins. Almenys un altre pintor de Morella, contemporani seu, Guillem Ferrer, ens consta treballà al taller de Jaume i Pere Serra. Així és que Bernat Serra, de Tortosa estant, deixeble de Pere Lembrí o sense ésser-ho, cal pensar es va educar dins l'accent que a la pintura sienesa havien donat Jaume i Pere Serra. Però aleshores el més digne seguidor dels Serra trescentistes, el que arribà a infondre a la seua pintura una modalitat personal i peculiar, qui aplegà a accentuar més i més un estil propi amb una transparència de color no superada per ningú, fou Lluís Borrassà, el gran capitost de la pintura de les darreries del segle XIVè i primer terç de la XVª centúria.

Una personalitat tan vigorosa havia de tindre una gran influència sobre els pintors d'aquestes comarques de l'Ebre, de Morella i del Maestrat, originaris gairebé tots de terres catalanes i educats als tallers de pintors tarragonins i barcelonins. La influència borrassiana en terres valencianes arriba fins més enllà dels Millars [1].

L'origen predominant de la pintura d'aquestes

1 LEANDRE DE SARALEGUI, *Las tablas de la iglesia de Albal*, tiratge a banda de *Museum*, pàg. 11 i *Notas sobre la iconografía valenciana de Santos Lázaro, Marta y Magdalena*, tiratge de *Archivo de Arte Valenciano*, pàg. 34. Darrerament POST ha anat filant la irradiació catalana en terres valencianes als volums III, IV i V de la seua història.

comarques es veu al contemplar les taules que han romàs al través dels segles. Peró açó no vol dir que sia absolutament tributària de l'art del Sènia enllà. Pintors con Jaume Çarreal el trobem que treballà a Saragossa [1] i que va apendre l'ofici afermat amb Pere Nicolau, [2] a València.

L'escola del Maestrat té existència documentada des de 1360 [3]; la seua fama arriba a la casa reial i àdhuc per al rei pintava un anònim *mestre de Morella* un retaule de l'apóstol sant Tomàs en 1383, escrivint-li el rei al batlle de Morella en 29 de desembre de 1383 que el bancal *sia de belles figures,* fetes per aquell pintor que, segons deia la lletra reial, *li havien loat per bon mestre* [4].

L'arrel catalana de l'escola del Maestrat la revelen els documents i les romanalles dels retaules. El professor Post darrerament ha fitat aquest art i ha descobert per col·leccions i museus nacionals i estrangers, una munió de taules d'aquesta escola on s'evidéncia l'arrel catalana. Doménec Valls, Guillem Ferrer, Antoni Vallserà, Valentí Montoliu, Bernat i Jaume Serra, entre altres mestres pintors, adés

1 M. Serrano Sanz, *Documentos relativos a la pintura en Aragón durante el siglo XV* en *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. XXXVI, pàg. 442.

2 L. Tramoyeres Blasco, *La más antigua pintura existente en el Maestrazgo de Morella* en *Archivo de Arte Valenciano*, vol. I, pàg. 45.

3 A. Sánchez Gozalbo, *Pintors del Maestrat*, pàg. 16.

4 J. Gudiol, *Els trescentistes*, vol. II, pàg. 182.

vingueren a arrelar al Maestrat, a Tortosa, a Morella, des de Barcelona, adés vingueren des de Tarragona. Les obres autèntiques de Bernat Serra ens el mostren dins de la trajectòria borrassiana.

Les taules de Cinctorres desproporcionades de dibuix tenen la gràcia lírica de les obres borrassianes. El retaule de Vilafranca, d'una major finura de dibuix, però també d'execució poc acurada, encara té un major lirisme, sobretot les taules dels costats amb les històries de la vida de la Verge i de sant Miquel.

Les característiques de la pintura de Bernat Serra amb les seues figures estirades, allargassades, les cabelleres ondulades i arrufades, el nas punxegut i les boques petites amb el llavi inferior en semicercle i sense aplegar a les comisures, són prou per rastrejar el seu pinzell; ultra açò té una manera de pintar les orelles, dibuixa la corba d'arranc de l'hèlix de faisó tan vigorosa que resta un gran solc entre l'arrel de l'hèlix i el tragus, com si l'orella fos partida en dues meitats, una superior més gran i una inferior més petita, que gairebé tota sembla formada pel lòbul i l'oquetat determinada pel tragus i antitragus. Aquesta disposició anatòmica de l'orella és com la firma del pintor. Té predilecció Bernat Serra en accentuar aquesta modalitat d'orella, sobretot als personatges de les taules centrals.

Com Bernat Serra desenvolupà la seua activitat a Tortosa i a Morella caldrà avançar unes notícies sobre els pintors—molts inèdits encara—que treballaren uns a la ciutat de les ribes de l'Ebre i altres a la vila reial fronterera d'Aragó i molts d'ells a una i altra i per les rodalades llurs.

Ultra el ja esmentat Doménec Valls i els altres pintors que donà a conéixer el cronista de Tortosa, ja traspassat, Frederic Pastor i Lluís [1] trobem que treballaren a la ciutat bisbal els dos germans Pere i Guillem Cardona, Doménec Claries i un frare del Convent de santa Catalina que pintà la senyal de la ciutat en la ballesta que oferiren els Jurats per a premiar als corredors de la fira de Tots Sants.

El nucli de pintors de Morella conegut per nosaltres el formen Doménec Pelegrí, Guillem Ferrer, Bartomeu Centelles, Antoni Guerau, Francesc, Pere i Jaume Çarreal, Pere i Francesc Lembrí i Pere Lopiç.

El primer pintor de qui trobem rastre als manuals notarials és Doménec Pelegrí que viu a Morella en 1367 sense que tornem a saber res més d'ell.

Guillem Ferrer es trobava en 1372 [2] pintant l'enteixinat de la casa consistorial de Barcelona. Es

1 *La Zuda*, Any III, núm. 34 (31 desembre 1915), pàg. 246.
2 J. Gudiol, *Els trescentistes*, vol. II, pàg. 171.

en 1375 [1] procurador general de Jaume Serra, des de Barcelona estant, com després ho fou de Pere [2]. Educat a l'obrador dels trescentistes Serra degué traslladar-se a Morella pels voltants de 1377. De 1379 tenim document seu datat a Morella. En 1380 pinta el retaule de santa Maria per a l'església d'Ares del Maestre. En 1383 firmava la pintura d'altre retaule per a Ares dedicat a sant Antoni i sant Miquel. En 1385 dibuixà els cartons dels vidres dels finestrals de l'església major de Morella [3].

Torna en 1387 a fer un altre retaule de santa Bàrbera, també per a Ares. En 1388 contractava el retaule de sant Nicolau per a l'església de l'hospital de Morella. Per aquestos anys degué acabar el retaule de la Verge de l'església major de Morella; en 1388 cobrava la darrera paga que li devien. Un altre retaule de la Verge pintava per a Ràfels (Terol) en 1404 i a l'any següent cobrava part del retaule que contractà amb Na Maria Fulleda, de Tortosa, d'advocació no coneguda. Per a Arenys (Tarragona) pintava un altre retaule en 1406 i una creu de fusta en 1415 per a Traiguera (Maestrat).

Bartomeu Centelles tenia obrador a Morella en

1 J. Gudiol, *op. cit.*, pàg. 196.

2 *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. IX, pàg. 49, nota.

3 A. Sánchez Gozalbo, *Maestros vidrieros de Morella* en *Cultura Valenciana*, IV, 1929, pàg. 115.

1380 i admetia com a deixeble a Arnau Centelles, d'Ortells, per aprendre l'ofici de pintor. En 1385 estava enfeinat amb la pintura d'un retaule per a Terol.

El pintor Antoni Guerau es trobava ja en Morella en 1399. Altra vegada el trobem en 1402 [1]. Les dues vegades firma amb el pintor sanmatevà Pere Forner, escriptures alienes a l'ofici.

Francesc Çarreal vivia a Morella des de 1388. Encara en 1446 el trobem allí però sense que els documents coneguts ens descobreixen cap actuació seua com a pintor.

Pere Çarreal, germà de Francesc i de Jaume, als 17 anys és afermat amb Lluís Borrassà per aprendre l'ofici de pintor. El seu germà Francesc actua com procurador del pare llur en 1423 [2].

Jaume Çarreal s'aferma amb Pere Nicolau de deixeble en 1402 [3]. Pintava en 1408 un retaule per a Monroig; un altre per a la Ginebrosa en 1409 i un altre per a Valjunquera en 1414. Sembla que aquest Çarreal pintà molt per les comarques aragoneses veïnes. Des de Morella es traslladà a Al-

1 A. Sánchez Gozalbo, *Pintors del Maestrat*, pàg. 19.

2 A. Duran i Sanpere, *Dos pintors valencians deixebles de Lluís Borrassà* en *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. XIV, pàg. 393.

3 L. Tramoyeres, *Archivo de Arte Valenciano*, vol. I, pàg. 43 i J. Sanchis Sivera, *Pintores medievales en Valencia*, pàg. 37.

canyís en 1431 i després a Saragossa on treballava en 1432 [1].

Pere Lembrí vivia ja en 1399 en Morella. Pintava un retaule de santa Llúcia per a Canet lo Roig en 1400. A l'any següent treballava el retaule de la Verge de l'altar major de l'església de Catí. Un altre retaule sota l'advocació de sant Bartomeu pintà en 1403 per a l'església de Vilanova d'Alcoleja. També de la mateixa advocació de sant Bartomeu pintava un altre retaule per a l'església de Beceit en 1413. En 1415 acabada la pintura del retaule de Madona Santa Maria de Mosquerola (Terol), està enfeinassat amb la pintura del retaule de Santa Maria de l'església de Castellfort i a l'any següent un altre, també de la Verge, per a Xert. En 1420 acabà de pintar el retaule de sant Miquel, titular d'aquesta església de Morella.

Francesc Lembrí, fill de Pere i de Margarida, pintava en 1458 dos retaules, un de sant Brici i santa Brígida per al Forcall i altre de sant Cristòfol per al Boxar.

Pere Lopiç és un dels pintors que treballaren a Morella i del que no tenim més rastre de que estava allí en 1419.

Aquest nucli de pintors, com l'altre del Maes-

1 M. Serrano i Sanz, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. XXXVI, pàg. 442.

trat, són tots d'arrel catalana. Solament Jaume Çarreal fa l'aprenentatge amb Pere Nicolau a València. Els altres bé són deixebles i col·laboradors de Jaume i Pere Serra, com Guillem Ferrer, bé els trobem treballant a Tortosa on fan estada per a traslladar-se a Morella.

Per la via de Tortosa vingueren Bernat i Jaume Serra i molts altres pintors a treballar a Morella, on visqueren amuntó anys, on arrelaren i on moriren.

Ultra els documents, les taules que resten anònimes i els retaules autèntics revelen paritats d'estil i resemblances tals que cal incloure'ls dins el cercle radiador dels obradors catalans.

L'àrea de dispersió de l'art de Morella i del Maestrat que descobreixen els documents és coincident amb les troballes de noves taules que resten a les comarques frontereres o que han emigrat als museus i col·leccions nacionals i estrangeres per venda a magatontes, que ha fet esborrar els llocs de procedència.

L'iconografia i les peculiaritats estilístiques, discriminades pels estudiosos del nostre art han descobert i descobriran cada dia més la florida d'aquest art de les nostres contrades, així com els documents ens sorprenen i ajuden a vesllumar la figura elegant i exquisida de Margarida, muller animadora de la llar del pintor Pere Lembrí, que estroncà la

mort d'aquest i que ella, artista i dona a la fi, fa perllongar amb el seu segon maridament amb el pintor Bernat Serra, nova llar que floreix amb Violant Serra, que es marida, més tard, amb l'argenter Bartomeu Santalínea i fa perdurar l'art del cisell ben entrada la XV^a^ centúria.

APENDIXS

I

BERNAT I JAUME SERRA DONEN FIANÇA DEL RETAULE DE CASP A MARGARIDA, MULLER DE BERNAT SERRA

Tortosa 22 de novembre de 1423

In dei nomine Amen. Nos bernardus serra et jacobus serra pintores cives dertuse. Attendentes nos promississe juratis et probis hominibus ville de Casp facere unum retabulum ad opus altaris majoris ecclessie dicte ville de Casp juxta formam seriem et tenorem capitulorum infrascriptorum que sunt ut supra inserentur. Attendentes quoque nos promississe predictis juratis et probis hominibus predicte ville in et pro securitate eorundem et contentorum in dictis capitulis dare fidejussores et principales obligatos ad restituendum quantitatem per nos ratione predicta receptam una cum expensis occasione predictorum per dictam universitatem et ejus singulares culpa nostrorum predicta omnia in predictis capitulis contenta non adimplentum factis et susceptis quovis modo. Quapropter sine tamen perjudicio et derogatione tacita vel expressa illorum contractuum qui facti fuerunt ratione predicti retabuli in dicta villa de Casp inter nos ex una parte et juratos et probos homines predicte ville ex altera. Gratis etc. convenimus et bona fide promittimus vobis venerabilibus dominico ferrer jurato anno presenti predicte ville jacobo de luna et johanni

rovira nunciis universitatis predicte ville presentibus et predicte universitati et ejus singularibus absentibus tamquam presentibus in manu et posse notarii infrascripti etc. quod tenebimus servabimus attendemus et complebimus omnia et singula in predictis capitulis contenta prout in eis continentur sub restitutione expressorum etc. super quibus etc. Renunciantes dertusensi consuetudine dicenti sumptus in principali etc. obligantes bona nostra et utriusque nostrum in solidum etc. Et quia summus minores XXV annis majores vero XX. Renunciantes etc. jurantes per deum etc. Renunciantes beneficio minoris etati etc. Et si forte casus evenerit quod nos per mortem nostram seu alicujus nostrum seu per alium quemcumque casum retabulum non fecerimus et quantitatem per nos a vobis seu a dicta universitate ratione predicta receptam restituere haberemus damus vobis notario predicto fidejussores et principales obligatos qui nobis et sine nobis vobis dicto notario et dicte universitati ad restituendum dictam quantitatem per nos a dicta universitate receptam ratione predicta una cum expensis firmiter teneantur scilicet dominam Margaritam uxorem meam dicti bernardi serra, bernardum torner pellisarium et michaelem luna tenerium cives dertuse. Ad hec nos dicti Margarita bernardus tornerii et miquel luna fidejussores predicti suscipientes in nos superius hanc fidejussionem gratis etc. convenimus et bona fide promittimus vobis predictis venerabilibus jurato et nunciis predicte ville de Casp et dicte universitati et ejus singularibus quod casu quo predicti bernardus serra et jacobus serra non fecerint dictum retabulum per mortem eorum seu etiam aliter promittimus et convenimus vobis dicto notario etc. quod restituemus et solvemus vobis dicto notario et dicte universitati totam illam quantitatem quam predicti principales nostri a vobis receperint ratione predicta seu illam que per ipsos vobis debetur sine dilatione etc. Item solutis expensis etc. super

quibus etc. Renunciantes etc. obligantes bona nostra et cujuslibet nostrum insolidum etc. Renunciantes beneficio novarum sustitutionum etc. illi legi sive juri dicenti quod prius conveniatur principalis quam fidejussor etc. Et specialiter ego dicta margarita renuncio doti mee etc. Et nos omnes predicti principales et fidejussores ex pacto etc. nos obligamus sub pena justicie sive quinti venerabili vicario et curie dertusensi et alterius pene illius curie sive judicis coram quo seu nos convenire volueritis pro predictis quas et quos ut in judices nostros ponimus et prorogamus de presenti Renunciantes foro nostro proprio et privilegio ipsius fori etc. et subjicimus nos et bona nostra foro districtui et jurisdiccioni illius curie coram que vos conveneritis pro premissis Renunciantes etc.

Testes jacobus tonet mercator, bartholomeus camps botiguerius et johannes gasset tenerius cives dertuse.

(Manual de Guillem Vidal. Arxiu Capitular. Tortosa).

II

BERNAT I JAUME SERRA FAN INDEMNITAT ALS FIANCES BERNAT TORNER I MIQUEL LUNA

Tortosa 22 de novembre de 1423.

Item predicti bernardus serra et jacobus serra et domina margarita uxor predicti bernardi serra fecerunt instrumentum indempnitatis predictis bernardo tornerii et miquaeli luna ratione predicte fidejussionis obligantes eorum bona et cujuslibet eorum etc. Renunciantes etc. El specialiter ego dicta margarita renuncio doti mee etc. jurantes etc. Renunciantes beneficio minoris etatis etc.

Testes predicti.

(Manual de Guillem Vidal. Arxiu Capitular. Tortosa).

III

ELS PINTORS SERRA REBEN 110 FLORINS I ATORGUEN APOCA D'AQUESTA PRIMERA PAGA DEL PREU DEL RETAULE DE CASP

Tortosa 22 de novembre de 1423.

Item predicti bernardus serra et jacobus serra firmarunt apocham predictis dominico ferrer jurato, jacobo de luna et johanni rovira nunciis ville de Casp presentibus etc. de centum et decem florenis de illis ducentis florenis quos predicta villa de Casp eis dare habebat in et pro predicto retabulo in et quo prima solutione eis fienda prout in predicto capitulo continetur.

Testes predicti.

(Manual de Guillem Vidal. Arxiu Capitular. Tortosa).

IV

CONTRACTA DEL RETAULE DE SANTA BARBERA I SANT MATEU PER A L'ESGLESIA DELS FRAMENORS DE MORELLA

Morella 8 d'abril de 1428.

Die jovis VIII die aprilis M°. CCCC°. XXVIII°.

Los pactes infraseguents foren fets e fermats entre frare Miguel castell del orde dels frares menos de la vila de Morella e en bernat sera, pintor, habitador de la ciutat de Tortosa.

Primerament quel dit en bernat sera face e sie tengut fer hun retaule de invocacio de santa barbera e de sent matheu e que sie de la anplaria e larguaria de hun altre retaule qui es en la esglesia dels dits frares menos de la dita vila, tantost com hom entre dins la porta a ma esquerra e

es apellat lo retaule den strany e quey age tres estories a cascuna part de les invocacions e quey mete lor e les colos necesaries a les dites coses a acte, e quel dit frare castell sie tengut donar de salari al dit en sera de fer lo dit retaule cinchcents cinquanta sous Reals de Valencia.

Item que dit en sera age a fer lo dit retaule daci al dia e festa de sent marti e portat dins la dita vila de Morella a sa mesio e despesa, e confesa haver rebut lo dit en sera del dit frare castell de senyal e pagua cent setanta dos sous, e promes es obliga lo dit en que si el dit frare castell convenie fer mesions algunes ne danys etc. e renuncia a son for, etc. et sotsmetes al justicia de Morella etc.

Item quels colos agen a esser tals com les del dit retaule den strany etc., prometeren a invicem etc., obligaren etc.

Testimonis los honrats en bernat vilanova, juriste, menor, e bertomeu alepuç e nanthoni astor, veyns de Morella.

(Manual de Francesc Borrell. Arxiu Eclesiàstic. Morella).

V

CONTRACTA DEL RETAULE DE SANT MIQUEL PER A L'ERMITA DE LA MATEIXA ADVOCACIÓ, DE LA POBLA DE BALLESTAR

Vilafranca 11 d'abril de 1429.

Capitols e pactes entre los honrats en frances alchaniz et Miquel eschala Jurats de vilafrancha, et mossen berthomeu de losso, Rector, e en bernat serra ciutada e pintor de la Ciutat de Tortosa, per raho de un Retaule que ha fer per a la Esglesia de mossen sent miquel de la pobla, lo qual ha haver nou pams e mig de ample et de alt XII pams ab lo banch et les peces dels costats ab lo peu VIIII pams e mig per preu de sexanta e dos florins a raho de XI sous lo flori,

et son tenguts donarli la fusta et la clavaho, lo qual dit retaule lo dit maestre es tengut posar a son despens.

Item es tengut lo dit Maestre donar acabat lo dit Retaule daci a XX dies de setembre e posat en la dita Esglesia.

Item son tenguts los desus dits jurats e Retor dar los dits LXII florins en aquesta manera, quant sie vengut por obrar XX florins VII sous IIII, et quant age posades les colors altres XX florins VII sous IIII, et la resta acabada la hobra.

Item en lo desus dit Retaule que sie mossen sent miquel en la peça de mig et desus sent miquel la Maria ab lo fill al braç et ha haver a la part dreta tres jstories de la verge maria e altres tres a la part ezquerra de mossen sent miquel, e en lo banch en la istoria del mig sie la pietat e laltra istoria apres a la una part la Maria et a laltra part el Johan. Feyt fon aço en vilafrancha a XI dies de abril any M.CCCC.XXIX.

Post hec vero die mercurii XXVIII Marcii anno a nativitate domini Millessimo CCCC.XXX. primo, los honrats en pere de brusqua e en johan trilles, jurats del any present e lo dessus dit en bernat serra corregiren lo segon capitol de la present causa. Et se convingueren quel dit bernat serra sie tengut donar lo dit retaule aquabat e posat daci a la festa de sent johan de juny primervinent en la dita Esglesia segons dessus es especificat sots pena de cent sous apliquados a la part. Et si los dits jurats nol aquabaven de contentar, aquabada la dita obra, que cometen aquella matexa pena a la qual pena, casu hocurrente puxe esser feta execucio al dit en bernat per lo justicia de vilafranqua, axi mateix los dits jurats, etcetera. Renunciaren cascuna part a son jutge, etcetera.

Et lo dit en bernat serra confesa haver rebuts del preu del dit retaule LXXXX. sous los quals li havie donat lo

Rector, empero sen albara, e cent XXXVII sous III dines que li dona lo dit en pere de brusqua jurat.

Post hec vero die jovis XIIII. junii anni supradicti, lonrat en Guiamo moliner jurat en lany present dona al dit pintor per la segona pagua del dit retaule CCXXII sous IIII dines.

Post hec vero die sabati XXIII junii M.CCCC.XXX. primo lo dit en Guiamo moliner dona al dit pintor per a compliment de pagua CCXXVII sous IIII dines en los quals son compres IIII sous qui en Moragrega hic havie donat los quals li havie guanyat als esquachs mana esser fer albara.

Testimonis pasqual colom, marti grant vehins de vilafranqua, simo orti, forner.

(Manual de Jaume Roig. Arxiu Notarial. Morella).

VI

BERNAT SERRA ES COMPRA UNA CASA A MORELLA SITUADA DINS LA PARROQUIA DE SANTA MARIA

Morella 30 de juliol de 1436.

En Johan sanç e na Celestina sa muller, Morelle, venen an bernat serra, pintor de Tortosa, present, un alberch franch e quiti situat en la dita vila en la parroquia de Santa Maria, que afronte ab alberch de pere darenys et ab cases den allepuç, masover, e ab cases den Guillem linya e ab cases del censal dela capellania de na provença, uxor quondam de Domingo çaravall e ab carrera publica, la dita venda fem per preu de lxxviij sous reals etc.

(Manual de Francesc Pallarès. Arxiu Eclesiàstic. Morella).

Després confesa ell, «en serra e Margualida sa muller» deure el preu estipulat i prometen pagar a la festa de sant Joan del mes de juny de l'any següent. Així es veu cancellada l'escriptura de venda el 25 de juliol de l'any següent, 1437.

VII

CONTRACTA DEL RETAULE DE SANTA MARIA PER A L'ESGLESIA DE LA MATA

La Mata 8 de març de 1438.

Io en bernat serra, habitant en la vila de Morella, pintor, promet e me oblich a la universitat del loch de la Mata de fer hun retaule a la esglesia del dit loch, de quatorze palms de ample e dehuyt palms de alt, la peça de en mig ab lo banch, en lo qual ha aver del banch amunt setze jstories, obrat de talla, si e segons es lo retaule de sent blavj ques fa en la vila de Morella, lo qual promet fer de bona fusta e fer lo de tot aur fy e de adzur fy, e la ganbrana de la maria que isque hun palm. En lo qual retaule promet fer les jstories de la verge maria ben acabat, segons lo dit retaule de sent blavj e segons bon menestral se pertany, lo qual promet donar de aci a nadal lo banch e la peça de en mig e que lo loch me do a santa Maria de setembre cinchcens sous, e de nadal en hun any cinchcens sous, e de aquell nadal en altre any yo dare la obra acabada e que la universitat me face compliment a huytanta e cinch lliures, valents M.Dcc sous reals, e promet de daurar la Maria be e fynament, e atendre e complir les dites coses oblich mos bens e a major cautela do per fermança a la dona na Margualida, muller mia, e an ffrances palares de la dita vila. E nosaltres an Anthoni roquafort e Johan vilanova, jurats, obligam al

dit bernat sera tots los bens de la dita universitat, etc., fyat largo modo, etc., feyt en lo loch de la Mata a viiij°. de Marz, lany M°.cccc°.xxxviij°.

Testimonis bernat pastor, major, lochtinent de justicia e Johan guerau, major, del loch de la Mata.

A continuació hi ha el següent document de la fermanceria de Margarida, la muller de Bernat Serra.

«et xx de Mag lany M°.cccc°.xxxviij°. en la vila de Morella se constitui fermança e principal tenguda la dona na Margualida, muller den bernat sera, testimonis Jacme osset e Johan steve del loch de la Mata, jura e renuncia, etc.,»

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

VIII

LLEGAT D'UNA SORT DE TERRA DEL TERME D'OLOCAU QUE FAN JOAN VILANOVA I SA MULLER I GABRIEL VILANOVA, AL RETAULE DE SANTA MARIA

La Mata 17 de novembre de 1438.

Nos en Johan vilanova, major, e Gabriel vilanova e na pasquala, muller de aquell, del loch de la Mata, de grat e de certa sciencia etc.. en Remissio de nostres pecats e de nostres pares e mares, donam huna sort de terra situada en lo terme de Olocau, en la partida de les lomes que afronte de la una part ab terra de nicolau dalp, ab en bernat vilanova e ab en guiamo vilanova, e ab terra dels ereus de Johan parient, la qual sort de terra donam en ajuda de hun retaule, lo qual se fa en la esglesia del loch de la Mata, la qual sort sie venuda e lo preu de aquella sie donat al dit retaule o en aquella manera que la universitat acordara.

E prometen etc., feyt fonch en lo loch de la Mata a XVII de noembre [any 1438]

Testimonis bernat pastor, lochtinent de justicia e nicolau dalp, de la Mata.

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

IX

APOCA DE 500 SOUS QUE DONA JAUME OSSET PER AL RETAULE DE SANTA MARIA DE LA MATA

La Mata 17 de novembre de 1438.

Yo en Mateu belvis, secrista del loch de la Mata, confes aver hauts e rebuts de vos en Jacme osset cinchcents sous Reals, los quals vos obligue dar al sacrista de Santa Maria per aquell pacte que fon feyt ab vos e per lo testament de vostre sogre, los quals me avets donat en aquesta manera que vos los avets donats an bernat sera per rao de hun retaule ques fa a la esglesia del dit loch. E per que axi es lo feyt de la veritat fas la present apocha, feyt en la Mata a XVII de noembre lany M.CCCC.XXXVIII.

Testimonis, bernat pastor, major, e Johan vilanova, major de dies, del loch de la Mata.

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

X

LLEGAT DE 150 SOUS DE BARTOMEUA, MULLER D'ANTONI ROCAFORT, PER AL RETAULE DE SANTA MARIA DE LA MATA

La Mata 13 de desembre de 1438.

Deixa una manda per a fer una casulla i per al retaule que pintava Bernat Serra lo següent:

«Item leix al Retaule de la esglesia de Madona santa Maria del loch de la Mata cl. sous».

(Manual de Doménec Gorch. Arxiu Notarial. Morella).

XI

LLEGAT DE 33 SOUS QUE DEIXA FRANCESCA, MULLER DE SANXO OSSET, PER AL RETAULE DE SANTA MARIA DE LA MATA

La Mata 28 de gener de 1439.

Item [leix] a la obra del retaule del loch de la Mata XXXIII sous.

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

XII

LLEGAT DE 6 FLORINS, DE JOAN CARCELLER, PER AL RETAULE DE SANTA MARIA DE LA MATA

La Mata 16 de març de 1439.

Item apres, vull, ordene man que dels meus bens sien donats a la obra del retaule del loch de la Mata sis florins.

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

XIII

APOCA DEL RETAULE DE SANTA ELENA I SANTA BARBERA PER AL MONESTIR DE DOMINICANS DE SANT MATEU QUE ATORGA BERNAT SERRA A JAUME COGOMA

Sant Mateu 10 de juny de 1439.

Xª. die Junij anno Mº. CCCCº. XXXVIIIIº.

En bernat serra pintor de Morella scienter conffesse al discret en Jacme cogoma notari ville sancti Mathei absent que li ha donat en comptants vint tres lliures Reyals de Valencia per un retaule que li ha fet en lo monestir de prehicadors de la dita vila de Sent Matheu sots Invocacio de santa Alena e de santa barbera. Quare etc. In testimonium etc. vol en la present esser compreses qualsevol cauteles e confessions que per ell per la dita raho sien stades fetes etc. Actum in villa Sancti Mathei...

Testimonis lo venerable en Ramon de Torres e en bernat ubach, Sancti Mathei.

(Manual de Pere Comí. Arxiu Municipal. Sant Mateu).

XIV

LLEGAT D'UN CINT D'ARGENT DE DOMINGUETA, MULLER DE JOAN GUERAU, PER AL RETAULE DE SANTA MARIA DE LA MATA

La Mata 11 de juliol de 1439.

Item leix a la obra e luminaria de la verge Maria del loch de la Mata lo meu cint dargent lo qual vull que servesque per a la obra del retaule o per aquella obra que los meus marmessors e jurats del dit loch sera ben vist.

(Manual de Pere Çaval. Arxiu Notarial. Morella).

XV

FRANCESC LEMBRI ATORGA APOCA DEL CENSAL DE QUATRE FANEGUES DE BLAT QUE LI PAGAVEN UNS VEINS D'HERBES A SON PARE, PERE LEMBRI, PINTOR DE TORTOSA

Morella 31 d'agost de 1440.

Ultima augusti anno a nativitate domini M°. CCCC°. XXXX°.

Sit omnibus notum. Quod ego ffranciscus lebri, habitator ville Morelle filius et heres in parte petri lebri, pictoris, Civis, quondam civitatis dertuse et ut procurator Jacobi serra, pictoris, civis dicte civitatis, et agnetis ejus uxor filie similiter et heredis in parte dicti patris mei, ut constat de procuracione per ipsos mihi facta cum instrumento publico recepto, clausoque, subsignato per discretum nicolaum manresa, notarium, IIII^a^. die Madij anni infrascripti, gratis et ex certa sciencia, dictis nominibus, confiteor et in veritate recognosco vobis dominico capcir, vicino loci erbasiorum inferiorum, presenti, et vestris. Quod dedistis et solvistis mihi, dictis nominibus et seu dompne Marguarite uxor bernardi serra, pictoris, dicte ville, matrisque mee viginti florenos auri aragonum ponderis recti pro quibus vos et Guillermus sanç filius bernardi sanç dicti loci erbasiorum inferiorum, ac etiam bartholomeus maçaner, vicinus loci castriprarum, facere tenebamini dicto quondam patri meo, quatuor fanequas furmenti censuales, anno quolibet in festo omnium sanctorum solvendos, ut constat de censuali predicto cum instrumento publico auto Morelle IIII die novembris anno a nativitate domini M°.CCCC°. primo recepto clausoque subsignato per discretum Anthonium Cerda, notarium, majorem dierum, non obstante quod in dicto instrumento continentur quod vos et dicti Guillermus sanç et bartholomeus maçaner tenebamini facere unum kafi-

cium furmenti, cum rei veritas sit quod non tenebamini nisi dictas quatuor fanequas, insuper confiteor me dictis nominibus habuisse totum censum debitum usque in hunch presentem diem in quo presens conficitur instrumentum. Quod est actum Morelle XXXI et ultima augusti anno a nativitate domini M°.CCCC°.XXXX°.

Testes discretus Mathias figuerola et laurentius borraç, textor.

(Manual de Francesc Pallarés. Arxiu Eclesiàstic. Morella).

XVI

SOLUCIO I PAGA FINAL DEL RETAULE DE SANTA MARIA, DE LA MATA, QUE ATORGA EL PINTOR BERNAT SERRA AL NOTARI PERE ÇAVAL

La Mata 22 de gener de 1441.

Yo en bernat serra, pintor, vey de la villa de Morella, confes aver agut e Rebut de vos en pere çaval, notari, segrista de madona santa Maria del loch de la Mata les quantitats seguents. Primerament D sous los quals en Jacme osset me dona en la ciutat de Valencia. Item mes de altra part CCC.IX sous, los quals perdonas en Johan moragrega de la vila de Morella per lor que compra lo dit Johan. Item de altra part CC.V sous, los quals me donas com yo aqui possat lo Retaule e en lo present dia de huy CCCC sous, que pugen en suma tots Mill CCCC.XIIII sous, los quals me avets donats en solucio e paga del Retaule. E per que axi es lo ffeyt de la veritat faç fer a vos carta de apocha a perdurable memoria en esdevenidor. Aço fon feyt en lo loch de la Mata a XXII dies del mes de giner del any de la nativitat de nostre senyor Mill.CCCC.XXXXI.

Testimonis bernat vilanova fill den Guiamo e Johan esteve.

(Manual de Doménec Gorch. Arxiu Notarial. Morella).

XVII

CONTRACTA DEL RETAULE DE SANT PERE PER A L'ERMITA DE CASTELLFORT ENTRE NA ELISENDA, VIDUA DE PERE DE BRUSCA I EL PINTOR JAUME SERRA

Vilafranca 11 de juny de 1441.

Die dominica Xj junij anno a nativitate
Domini M°. CCCC°. XXXXj°.

La honrada na aligsen uxor quondam del honrat en pere de bruscha, vehjna de vjlafrancha de bon grat etc. dona affer e obrar a maestre jachme serra pintor, habitant en la vjla de Morella present e acceptant hun retaule per ala hermita de sent pere de castellfort. En axi que ell age afer lo dit Retaule bell e ben obrat tan be o millor que no es lo retaule de sent anthonj del dit lloch de Castellfort e refer la ymatge de mossenyor sent pere fent lo camjs de argent e la capa dor ab los envesos de adzur dalamanya fi. E que lo djt retaule haje de alt los costats ab lo banch dotze palms e la post de mjg ab lo djt banch quatorze palms en axi que en aço no si entenguen los guardapolsos e que lo djt Retaule haje ahaver dotze palms de ample axi mateix sense los guarda polsos e que sobre la ymatge de sent pere haje a estar de pinzell la ymatge de madona santa Maria ab lo Jhesus en lo braç e les altres storjes sien de mossenyor sent pere si e segons en la mostra es traçat e escrit de ma del honrat en pere de bruscha fill seu. Item que djt maestre haje adonar posat e clavat lo djt Retaule e clavat en la djta sglesia e sitiarhi la djta imatge de mossenyor sent pere refeta segons se pertany la qual obra lj haje a donar feta e ben acabada segons djt es daci a la festa de pascua florida primer vinent. E promet lj donar per salarj de la dita obra sexanta florjns moneda Reals de Valencia dels quals lj promet donar la mjtat tantost e laltra mjtat feta e assitiada

la djta obra sots obligacio de tots sos bens etc. E lo djt maestre jachme serra rebent e acceptant la djta obra sots la forma e condicions dessus expressades per lo preu dessus dessignat promet aquella fer si e segons dessus es contengut etc. E per atendre e compljr les djtes coses e quascuna de aquelles obliga tots sos bens etc. promes donar fermança als diners que pendra an paulo pedro vehj de la mata etc. ffiat executoria per justiciam villefranche cum submjssione et Renunciacione forj etc.

Testes petrus ferrer sartor vjcinus loci castrifortis et anthonjus orti vjcinus loci de albocacer.

(Manual de Simó Ortí. Arxiu Notarial. Morella).

XVIII

PAULO PEDRO SE CONSTITUEIX FIANÇA DEL PINTOR JAUME SERRA EN EL RETAULE DE SANT PERE DE CASTELLFORT

La Mata 15 de juny de 1441.

Yo en paulo pedro vey de la villa de Morella habitador en lo loch de la Matha etc. faç, constituesc e orden procurador meu a vos en Jacme serra pintor habitant en la villa de Morella present etc. que en loch meu e per mi puxe fermar com a fermança e especial tengut en hun contracte seu obligacio que lo dit en Jacme serra se ha obligar a la dona na alichsen muller quondam del honrat en pere de bruscha del loch de Villa francha per raho de hun Retaule que lo dit Jacme serra ha afer a la dita dona e non alias sino en los XXX florins que la dita to dona preste al dit Jacme serra per causa e raho del dit Retaule etc. fon feyt en lo loch de la Mata a XV de Juny del any de la nativitat de nostre senyor Mil CCCC.XXXXI.

Testimonis pasqual jorda e pere forment.

(Manual de Doménec Gorch. Arxiu Notarial. Morella).

XIX

JAUME SERRA COBRA LA PRIMERA PAGA DEL RETAULE QUE PINTA PER A L'ESGLESIOLA DE SANT PERE DE CASTELLFORT

Vilafranca 24 de juny de 1441.

Die sabbati XXIIII[a] junij anno anativitate Domini M°.CCCC°.XXXXI°.

Jacobus serra depictor habjtator vjlle Morelle scienter etc. confiteor me habujsse et in presencia notarij et testium jnfrascriptorum recipisse a vobis honorabili domina aligsen, uxor honorabilis petrj bruscha quondam vjcina presentis loci vjllefranche Trecentos Triginta solidos monete Regaljum valencie qujqujdem sunt pro solucione prima illorum sexaginta florenorum dicte monete quorum precio vobis promjsi et teneos facere et operarj quoddam retabolum pro ecclesia heremjte beati petri termjnj castrifortis ut de dicta promjssione et obljgacione constat publico jnstrumento jn posse notarij jnfrascripti undecima dje jnfrascriptorum mensis et annj confecto Renunciando etc. est tamen jnter me et vos dictam dominam conventum et pactu specialj in presenti contractu deductum quod si per dictum retabolum usque jn diem pasce Resurreccionjs primo venturum non operavero et contenta jn preinserto jnstrumento non adjmplevero quod teneor vobis omnibus djlacionjbus postpositis restituere predictam quantitatem dicto jnstrumento in suo robore permanente etc. obljgando pro predictis vobis et vestris omnja bona mea etc. Et ad tutiorem cautelam vestrj dicte domine aligsen dono vobis fidanciam quj mecum et sine me casu exhjgente ad restitucionem dictorum Triginta florenorum dicte monete teneatur paulum petri habitator loci de la mata absentem etc. quamqujdem fidanciam ego dictus Jacobus serra ut procurator dicti paulj petri ad predictam specialiter constitutus ut de mea procu-

racione constat publico jnstrumento per discretum dominjcum gorch notarium publicum qujntadecima die jnfrascriptorum mensis et anni recepto facio et pro predictis omnja bona dicti mei principaljs obligo unde dictis nominibus et utroque eorum jn solidum Renuncio quo ad hec beneficio djvjdende accionjs etc. et epistole divj adrjanj etc. Renunciacione et submjssione forj etc. et promissione non ponendi racione etc.

Testes mjchael blascho et Simon orti filius Simonis alias del Riu.

(Manual de Simó Orti. Arxiu Notarial. Morella).

XX

PERE ÇAVAL, PROCURADOR DE BERNAT SERRA, PAGA 121 SOUS PER AL RETAULE QUE AQUEST DARRER PINTAVA PER A CINCTORRES

La Mata 31 d'octubre de 1441.

Yo en pere çaval, notari, axi com a sagrista de la esglesia de Madona santa Maria del loch de la Matha faç cessio, solucio, donacio e paga de CXXI sous Reals que la dona na guiamoneta, muller quondam, de aparici blascho, quondam, ara muller de Jacme mas del loch de Cinchtorres es tenguda a mi en lo dit nom, de semblant e concorrent quantitat que yo deg a vos axi com a procurador den bernat serra, pintor, vey de la villa de Morella, per raho de la hobra de hun Retaule, en axi que do a vos tot aquell poder que yo he e avia ans de la present cessio, donacio, solucio e paga, etc., promet vos esser tengut de eviccio lo dit contracte non alias, etc., e aço sots obligacio de tots los bens dela dita sagristania, etc., fon feyt lo derrer dia de octubre any Mill CCCC.XXXXI.

Testimonis Anthoni rocafort e vives Çaval.

(Manual de Doménec Gorch. Arxiu Notarial. Morella).

XXI

CONTRACTA DEL RETAULE DELS GOIGS DE LA VERGE MARIA PER A L'ESGLESIA DE XIVA

Morella 14 d'abril de 1445.

Die Mercurij XIIII aprilis [1445]

Ego bernardus serra pictor vicinus ville Morelle Gratis promitto facere altare infrascriptum et contentum in capitulis infrascriptis juxta formam et tenorem capitolorum infrascriptorum etc. Et dare ipsum perfectum et apositum in ecclesia loci Chive in die et festo transffiguracionis domini nostri Jhesu Christi primo venturo et hoc sub pena C solidorum centesima pars domino Regi etc. quod fiat executoria etc. promitto etc. obligo etc.

Testes discretus Guillermus vilalta notarius et Guillermus aguilo et Guillermus roda vicine Morelle.

Cosit al protocol i de mà diferent està' el contracte següent. La lletra no és la del notari.

✠ Jhs xps Maria mater ✠

En nom de Deu sie e de la gloriosa verge Maria. Amen.

Com yo Domingo gari e la dona na Valenceta muler mia, filla del honrat en ramon campana, fem testament condicional e lexasem ab dos ensems que fos fet un retaule a la sglesja de sent salvador de Chiva dels set jogs (sic) de la verje Maria a la qual lexa jaquiem quatrecents sous los quals CCCC. sous son a pagar de comu, e per amor daço los honrats maestre Johan colteller, maestre en medicina, en Johan tores, Juriste, marmesors de la dita defunda e yo ab ells en desems acordam de fer lo dit retaule

que a esser de la forma seguent, ço es que aje VIIII dalt e VII dample e les jstories de la forma seguent

una Primo que la primera ystoria e principal aje a esser com la verge maria sta aseguda en un prat e Jhesus jnfant petit sta en lo prat collint floretes e angels stan davant fent li reverencia segons es en la capela de santa maria de pietat ques dita den guerra pero que sie pus ampliada e mes angels.

ij Item la segona que sie sobre aquela e que sie de la visio ques lig en la vida de sant Domingo com Jhesus sta ab tres lances volent destroir lo mon e com la verje Maria sta a senolada e com ab lo seu mantell abrigue natura humana segons es en la subirana part del retaule den Jolia.

iij Item apres com la verge maria nastque del ventre de santa anna mare sua.

iiij Item com per Joachim e santa anna pare e mare seus fonch presentada al temple.

v Item com fonch sposada ab Josep hom vell e com la verga flori en les sues mans.

vj Item com per manament del àngel Josep e la verje maria fogiren en egipte ab linfant Jhesus per paor del rey erodes.

vij Item com la verge maria degue exir daquest mon per mort corporal e com los apostols per virtut divinal foren plegats a porta de la casa on la verge maria stave e com sant Johan porta la palma.

viij Item com la verge fonch finada e los apostols la portasen a sotarar e los jueus los volguesen tolre lo cos.

viiij Item com la verge Maria fonch pujada en cos e anima en lo cel e per tal e per lo glorios fill seu fonch coronada regina dels angels e de tota natura humana.

Item en apres que totes les dites ystories sien ben acabades e lo retaule de bona fusta e ben daurat en lo loch on se pertany e bones colors e totes altres coses necesaries a ben esser del dit retaule segons de bon maestre se pertany e que lo dit maestre sie tengut de anar a Chiva a posar lo retaule.

Testimonis Guillem aguilo, Guillem vilalta e Guillem roda.

Després seguit hi estan les àpoques que atorgà el pintor.

Proxima dicta die XIIII[a] aprilis.

Noverint universi. Quod Ego bernardus serra pictor vicinus ville Morelle. Gratis et ex certa sciencia confiteor et in veritate recognoscho me habuisse et numerando recepisse a vobis honorabilibus Johanni coltellerii magistro in artibus et in medicina, Johanni torres jurisperitus et dominico gari tinturerio vicinis dicte ville presentibus ut manumissoribus elemosine institute per honorabilem dompnam valencetam uxorem quondam dicti dominicii gari omnes illos ducentos solidos monete regalium valencie quos dicta domina valenceta in suo ultimo elogio dimisserat et lexaverat una cum dicto viro suo in fabrica et construccione unius retabuli in ecclesia beati Salvatoris loci chive prout hec in dicto suo elogio lacius videntur contineri. Quare renuncio scienter omni etc. [segueixen les clausules acostumades en semblants contractes]. Quod est actum Morelle die quarta decima mensis aprilis anno a nativitate domini Millessimo [CCCC.] quinta. Signum mei bernardi serra predicti qui predicta laudo concedo et firmo.

Testes hujus rei sunt discretus Guillermus vilalta notarius, Guillermus aguilo et Guillermus roda parator pannorum vicini Morelle.

El mateix dia atorga Bernat Serra altra apoca «vobis honorabili dominico gari tinturerio vicino dicte ville presenti» de dos cents sous. «Actum Morelle die quarta decima aprilis anno Millessimo CCCC. XXXX.quinto.

Testes ut supra.

(Manual de Joan Grife. Arxiu Eclesiàstic. Morella).

XXII

SEPULTURA DEL PINTOR BERNAT SERRA I DE SA MULLER MARGARIDA DINS L'ESGLESIA DEL MONESTIR DE SANT FRANCESC

Morella 29 d'abril de 1447.

In dei nomine amen. Nouerjnt vnjuersi Quod nos ffrater bernardus gradanus gardianus Monasterij beati ffrancisci ville Morelle, magister Jacobus marca lector ville, ffrater Michael torrent vicarius eiusdem monasterij seu conventus, ffrater ffrancischus armengou, ffrater alffonsus lanquariensis, ffrater petrus de campo presbiteri, ffrater domjnicus monlober, ffrater petrus allepuc magister gramaticorum, ffrater johannes de pampilona et ffrater ffrancischus gil noujcius dicti monasterij anno presenti conuentuales Omnes simul congregati in Capella capituli ipsius monasterij Capitulantes idest capitulantes (sic) celebrantes et dictum conuentum representantes ad negocium jnfrascriptum peragendum specialiter congregati prout morjs est in nostro ordine Capitulum conuocarj, congregarj et tenerj. Omnes simul et quilibet nostrum jnsolidum scienter et consulte ac mente deliberata unanimjter et concorditer nemjne discrepante. Attendentes et considerantes nos dictis nominibus dedisse vobis honorabili bernardo serra pictorj et vestrjs quandam sepulturam et jllam jnuenjsse alium dominum priorem et pociorem vobis jn dicta

sepultura. Ideo cassando et reuocando predictam donacionem concessionem et assignacionem predicte sepulture vt nemjnj per nos ffiat jnjuria nunch uero de presenti attendentes et considerantes affeccionem et seu deuocionem quam vos honorabilis bernadus serra pictor et domna margarita vxor vestra gesistis et eciam de presenti geritis erga nos seu uerius erga dictum monasterium. Idcirco damus, concedimus et assignamus vobis dictis conjugibus et vestris et quibus voluerjtis sepulturam seu locum siue patium sepulture videlicet jntus Ecclesiam beati ffranciscij scilicet in januali quod exit ad orum secrestie prout conffrontat ex vna parte cum Capella beati xpistoforj Et ex alia cum Capella beatorum anne et amatorjs sub tamen tali pacto, forma et condicione quod pro hujusmodj donacione, concessione et assignacione vos dicti conjuges teneamjnj vestrjs propriis sumptibus et expensis claudere dictum januale aparte orti et ibi in dicto januali operari seu operari facere quandam Capellam cum retabulo fusti sub jnuocacione beate Marie de gracia secundum vestrj deuocionem et aliter. Hanc autem donacionem, concessionem et assignacionem vobis et vestrjs ffacimus et concedimus sicut melius, plenjus, sanius ac vtilius dici potest scribi et jntelligi ad comodum et saluamentum vestrj et vestrorum promittentes et bona ffide conuenjentes vobis et vestrjs contra predicta non venjre nec aliquem venjre facere palam vel occulte aliqua racione jure titulo siue causa. Ad hec autem nos dicti conjuges acceptantes dictam sepulturam a vobis dictis ffratrjbus et successoribus vestrjs in dicto Monasterio cum multiplici graciarum accione ne videamur jngrati nec non attendentes et considerantes quod de bonjs temporaljbus ea solum perpetuo retinentur que pro xpisti nomine et eius seruicio jmpenduntur et omnja pretereunt preter amare deum jdeo ob reuerenciam dominj nostri jhesu xpisti eiusque genjtricis et beati ffranciscij xpisti signjferj sponte

promjttimus operari seu operari facere predictam Capellam cum retabulo et altari in dicto loco siue sepultura sub jnuocacione gloriosse virginjs Marie de gracia secundum nostras deuocionem et paupertatem et non aliter. Ita quod vos dicti ffratres nec successores vestrj in dicto monasterio possitis nos conpellere ad majus opus seu pulcrius faciendum nissi dumtaxat quod ffacere voluerjmus secundum nostram deuocionem vt predicitur et non aliter hec vltra. Hec igitur omnja et singula nos dicti conjuges sponte promjtimus facere et adjmplere dicto monasterio seu ffratrjbus nomine eiusdem et notario jnffrascripto vt publice persone stipulanti et recipienti pro omnjbus illis quorum jnterest aut jnteresse poterit in ffuturum suplicando humjliter cum illis Reuerencia et honore qujbus possimus quantum vos dicti ffratres et successores vestrj in dicto monasterio dignemjnj seu dignentur celebrare annuatim et perpetuo quoddam annjuersarium videlicet jncrastinum beate Marje de gracia pro animabus nostris parentum, amjcorum et omnjum ffidelium deffunctorum vt vos et nos vna cum jllis Requjescamus in pace. Nos uero supradicti ffratres nominibus predictis per nos et successores nostros in dicto monasterio promittimus vobis supradictis stipulanti et recipienti vt supra acceptantes cum graciarum accione predictam promissionem dicte capelle promjttimus celebrare annuatim et perpetuo supradictum annjuersarium dicta die vjdelicet prima die post festum beate Marie de gracia pro animabus vestrorum dictorum conjugum, parentum, amjcorum et omnjum ffidelium deffunctorum pro vt mos et consuetudo nostrj ordinjs et Religionjs habet et consueujt. Quod est actum Morelle in dicto Monasterio vicessima nona mensis aprilis anno anativitate dominj M°.CCCC°. quadragesimo septimo. Sig ✠ ✠ ✠ na nostrum ffratrjs bernardj gradano guardianj, magistrj jacobi marca lectoris, ffratrjs Michaelis terent vicarij, ffratrjs francisci armengou, ffratrjs

alfonsi lanquarjensis, ffratrjs petri de Campo presbiterorum, ffratrjs dominjci monlober, ffratrjs petri allepuc magistri gramaticorum, ffratrjs johannis de pampilona et ffratrjs francisci egidij predictorum Qui hec laudamus, concedimus et firmamus. Sig ✠ ✠ na nostrum bernardi serra pictorjs et margarite eius vxor predictorum Qui hec laudamus, promittimus, concedimus et firmamus.

Testes hujus rey sunt honorabilis anthonius gil mercator et johannes torres cerdo, vicinj ville Morelle.

(Pergamí sense número. Arxiu Municipal. Sant Mateu).

XXIII

PRIMER COMPTE D'ACCEPTACIO D'HERENCIA A BENEFICI D'INVENTARI PER BERNAT SERRA COM A HEREU DE SA MULLER MARGARIDA, SEGONS ESCRIPTURA PRESENTADA DAVANT EL JUSTICIA EL DIA 19 DE FEBRER DE 1455

Morella 21 de febrer de 1455.

Die veneris XXI ffebreoari anno [M°.CCCC°.] lv°.

Com per esquivar tot frau etc. En per amor de aço yo en bernat serra, pintor, Morella, axi com a hereu de na Margualida muller quondam mia, ab benefici de inventari etc. requir al notari dejus scrit li face capbreu, etc. hon yo dit notari etc.

REBUDES

Primo dix que metie en rebuda com altres bens no sapie de la dita defuncta sino lo dot que ell dit bernat serra li es tengut donar segons apar ab cartes dotals entre ells fetes.

DATES

Primo dix que metie en dates lo que costa de fer la fosa de la defuncta	II	sous	VI	diners
Item dix que metie en dates per la fi de les cofraries que son dues	X	»		»
Item per la tela que compra per a sobre la cara de la defuncta quant la dugueren a enterrar	V	»	III	»
Item dix que metie en dates per VIII roves de farina ques pastaren a les novenes e misses de terç dia e capdany a sent frances e a santa maria	XXI	»	III	»
Item tres cantes de vi	IIII	»	III	»
Item candeles a totes les misses e novenes	V	»	III	»
Item met en dates per la despesa ques feu lo dia que mori la defuncta e a les dites misses	VII	»	III	»
Item loguer e minves de ciris a totes les dites misses	II	»	VI	»
Item dix que metie en dates que havie pagat als preveres per les dites misses e peroliar e candeles	XXII	»	IIII	»
Item dix que metie en dates per la letania que cantaren los frares e per la profeso quant acompanyaren lo cors lo dia que fon enterrat	XV	»		»
Item per les misses de capdany e de terç dia	XX	»		»
Item per labit ab lo qual fon enterrat lo cors	XXX	»		»

Item per tres misses que celebraren los frares lo dia que fon enterrat lo cors	III	sous		diners
Item per les misses de sent amador ques cantaren per anima de la defuncta	XXXIII	»		»
Item dix que metie en dates que havia pagat al baci major de la verge maria de la dita vila	II	»		»
Item al baci de sent frances de la dita vila	I	»		»
Item al baci de sent Miguel de la dita vila	I	»		»
Item al baci de sent Johan de la dita vila	I	»		»
Item per lo cinquante dix que metie en dates cinch sous sis diners	V	»	VI	»

(Manual de Francesc Pallarés. Arxiu Eclesiàstic. Morella).

XXIV

JAUME SERRA COBRA EL PREU DE 24 SENYALS DE LA CIUTAT DE TORTOSA QUE PINTA EN 6 ANTORXES

Tortosa 23 de novembre de 1459.

A XXIII de noembre [1459] dona an Jacme Serra pintor per XXIIII senyals de la ciutat que pinta en VI entorxes que pinta per obs del honorable procurador a for de III diners per senyals los quals confessa hauer reebuts, VI sous.

(Clavariat de Joan de Pedralbes. Arxiu Municipal. Tortosa).

XXV

JAUME SERRA COBRA EL PREU DE 12 SENYALS ARGENTATS QUE HAVIA FET A TRES CIRIS

Tortosa 24 de desembre de 1459.

Item a XXIIII del dit mes [desembre de 1459] dona lo dit receptor en Jacme serra pintor per XII senyals argentats que hauia fets en los tres ciris que foren fets per als honrats procuradors per a portar en les professons a raho de IIII diners per senyal—IIII sous los quals confessa hauer rebuts a mjnotari.

(Clavariat de Joan de Pedralbes. Arxiu Municipal. Tortosa).

XXVI

JAUME SERRA COBRA EL PREU DELS ESCUTS QUE HAVIA PINTAT ALS CIRIS BLANCS DEL DIA DE LA CANELERA

Tortosa 25 de gener de 1460.

Item dona a XXV de giner [1460] an Jacme Serra, pintor, per XII senyals argentades en los ciris blanchs dels procuradors per portar lo dia de senta Maria canelera a for de IIII diners lo senyal.

(Clavariat de Joan de Pedralbes. Arxiu Mnnicipal. Tortosa).

INDEXS

INDEX DE PINTORS I D'ALTRES NOMS

Alagó. Blai d', 14.
Alcanyís. Francesc, 44.
Anfós el Batallador, 13.

Begues. Antonio, 51.
Betí Bonfill. Manuel, 13, 24, 56.
Blasco. Aparici, 43.
Borrassà. Lluís, 56, 59, 64.
Borrell. Francesc, 26.
Breço. Joan, 39.
Brusca. Pere de, 36, 44, 45.

Calimala, 13.
Campana. Valenceta, 28.
Capcir. Doménec, 23.
Cardona. Guillem, 62.
Cardona. Pere, 62.
Castell. Miquel, 24.
Celestina, 25.
Celi. Joan, 31.
Centelles. Arnau, *pintor*, 64.
Centelles. Bartomeu, *pintor*, 62, 63.
Cerdà. Doménec, 37, 38, 39.
Claries. Doménec, 62.
Cogoma. Jaume, 27.
Comí. Pere, 28.
Çarreal. Francesc, *pintor*, 62, 64.
Çarreal. Jaume, *pintor*, 60, 64.
Çarreal. Pere, *pintor*, 56.
Çavall. Pere, 27, 43.
Chavalera. P. Joaquim, 16.

Datini. Francesco, 13.
Duran i Sanpere. Agustí, 56, 64.

Elicsen, 36, 37.
Escala. Miquel, 44.
Estela. Viuda de, 55.

Ferraç. Pere, 26.
Ferrer. Doménec, 36.
Ferrer. Guillem, *pintor*, 59, 60, 62, 66.
Forés. Pere, 21.
Forner. Pere, *pintor*, 64.
Frare del Convent de Santa Catalina, *pintor*, 62.
Fulleda. Maria, 63.

Gisbert. P. Miguel Joan, 16.
Gradano. Bernat, 28.
Grife. Joan, 21, 26.
Gudiol Cunill. Josep, 57, 60, 62, 63.
Guerau. Antoni, *pintor*, 62, 64.
Guiamoneta, 27, 43, 47.

Instituto de Valencia de Don Juan, 55.

Jaume el Conqueridor, 13, 14, 44.
Jaume II, 14.
Just. Bernat, 28.

Lembrí, *pintors*, 16.
Lembrí. Agnés, 17, 22, 23, 26, 36, 37.
Lembrí. Francesc, *pintor*, 15, 17, 23, 26, 28, 30, 65.
Lembrí. Jaume, 23.
Lembrí. Pere, *pintor*, 15, 16, 22, 23, 30, 35, 36, 58, 59, 65, 66.
Lopiç. Pere, *pintor*, 65.
Losso. Bartomeu, 44.
Luna. Jaume, 36.

Maçana. Jaume, 27.
Maçaner. Bartomeu, 23.
Margarida, 16, 17, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 35, 36, 58, 66.
Mas. Jaume, 43, 47.
Matamoros. J., 57.
Mayer. August Lippmann, 57.
Menganegues. Francesc, 26.
Mestre de Morella, *pintor*, 60.
Mingueta, 28.
Moliner. Guiamó, 45.
Moliner. Martí, 44.
Montoliu, *pintors*, 16.
Montoliu. Valentí, *pintor*, 60.
Moragrega, 45.

Nicolau. Pere, *pintor*, 60, 64, 66.

Ortí. Simó, 44.
Osset. Francesc, 27.

Pallarés. Francesc, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30.
Pallarés. Llorenç, 27.

Pastor Lluís. Frederic, 37, 62.
Pedralbes. Joan de, 38.
Pedro. Paulo, 37.
Pelegrí. Doménec, 62.
Perdrizet. P., 49.
Pere el Catòlic, 13.
Plandiura, 22, 57.
Pons, 57.
Post. Chandler Rathfon, 49, 55, 56, 58, 59, 60.
Punter. Gaspar, 51.

Ramon Berenguer, 13.
Ros. Pasqual, 23.
Rovira. Joan, 36.

Sanç. Joan, 25.
Sánchez Gozalbo. Angel, 12, 14, 15, 60, 63, 64.
Sanchis Sivera. Josep, 21, 23, 64.
Santalínea, *argenters*, 13, 24, 29, 30.
Santalínea. Bartomeu, *argenter*, 17, 24, 29, 30, 67.
Sanxo. Antoni, *escultor*, 25, 26.
Saralegui. Leandre de, 59.
Serra, *pintors*, 16, 21, 22, 57, 59, 63.
Serra. Bernat, *pintor*, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 67.
Serra. Francesc, *pintor*, 21.
Serra. Jaume, *pintor*, 15, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 58, 60, 66.
Serra. Jaume, *pintor de Barcelona*, 15, 22, 59, 63, 66.
Serra. Joan, *pintor*, 22.
Serra. Pere, *pintor*, 15, 22, 57, 58, 59, 63, 66.
Serra. Violant, 17, 23, 26, 29, 30, 67.
Serrano Sanz. M., 60, 65.

Tormo Monzó. Elies, 57.
Torner. Bernat, 36.
Tramoyeres Blasco. Luis, 14, 60, 64.
Trilles. Francesc, 44.
Tristany, 39.

Valls, 12.
Valls. Doménec, *pintor*, 56, 57, 58, 60, 62.
Vallserà. Antoni, *pintor*, 60.
Vidal, 12.

INDEX DE LLOCS

Albal, 59.
Albaredes. *Vide* Les Albaredes.
Albocàcer, 56, 57.
Alcanyís, 13, 14, 64.
Alemanya, 37.
Aragó, 11, 14, 44, 57, 58, 60, 62.
Arenys, 63.
Ares del Maestre, 63.

Baix Aragó, 15.
Ballestar. *Vide* Pobla de Ballestar.
Barcelona, 21, 22, 56, 57, 61, 62.
Barranco de las viñas, 44.
Barranco de San Juan, 58.
Beceit, 65.
Bellestar. *Vide* Pobla de Ballestar.
Benifaçà, 16.
Boxar, 65.

Cambridge, 49.
Canet lo Roig, 65.
Cantavella, 44.
Casp, 24, 35, 36, 43, 58.
Castellfort, 36, 37, 43, 65.
Castelló, 12, 13, 14, 15.
Catalunya, 14.
Catí, 65.
Celòquia, 14.
Cervera, 13.
Cervera de la Frontera, 13.
Cervera del Maestre, 13.
Cinctorres, 27, 43, 47, 48, 50, 51, 55, 61.
Corberes, 11.

Dertusa, 22, 24.

Ebre, 13, 17, 58, 59, 62.
Elx, 11.
Ermita de Sant Pere (Castellfort), 36, 37, 43.

Església del Salvador (Xiva), 28.
Esglesiola de Sant Miquel de la Pobla de Ballestar, 24, 43, 44, 48.
Esglesola del Cid, 44, 56.

Forcall, 65.

Ginebrosa, 64.
Guardiola, 56.

Herbés, 23.

La Cuba, 48.
La Mata, 25, 27, 37, 48.
Les Albaredes, 56.

Maestrat de Montesa, 12, 14, 27, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 66.
Massachussets, 49.
Mata. *Vide* La Mata.
Mediterrània, 12.
Millars, 59.
Molvedre, 13.
Monestir de Predicadors (Sant Mateu), 27.
Monestir de Santa Maria de Benifaçà, 16.
Monestir de Sant Francesc (Morella), 24, 28.
Monroig, 64.
Morella, 13, 14, 15, 16, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 44, 47, 48, 51, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66.
Mosquerola, 65.
Museu d'Art de Catalunya, 22, 57.
Museu de València, 55.

Olocau del Rei, 56.
Ortells, 63, 64.

Pisa, 13.
Pobla de Ballestar, 24, 43, 44, 48, 50, 55.
Portell, 56.

Ràfels, 63.
Regne de València, 13, 44.
Riu de les truites, 44.
Ródenas, 55.

Salzadella, 12, 13.
Sant Mateu, 12, 13, 15, 16, 27, 28.
Saranyana, 48.
Saragossa, 15, 60, 65.
Sarrià, 16.
Sènia, 60.
Sglesiola. *Vide* Esglesola del Cid.

Talamone, 13.
Tarragona, 15, 61, 63.
Terol, 13, 31, 55, 58, 63, 64, 65.
Tortosa, 13, 15, 16, 21, 22, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 51, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 66.
Traiguera, 63.
Valencia, 15, 21, 22, 23, 51, 60, 66.
Valjunquera, 64.
Vilafranca del Cid, 36, 44, 61.
Vilanova d'Alcoleja, 65.

Xert, 65.
Xiva, 26, 28, 56.

INDEX DE LAMINES

La Pobla de Ballestar (Vilafranca). Retaule de Sant Miquel. I

Bernat Serra. Sant Miquel. (Taula central) II

» » La Verge Maria, el Jesús i àngels. (Taula cimal) III

» » L'Anunciació. El Naixement. (Taules laterals IV

» » L'Anunciació de la Verge Maria, per l'arcàngel Gabriel. (Taula lateral) . V

» » El Naixement de Jesús a Betlem. (Taula lateral). VI

» » L'Adoració dels Reis. (Taula lateral) . VII

» » Sant Miquel foragitador dels condemnats. (Taula lateral). VIII

» » Sant Miquel sospesador d'ànimes a la porta de la Glòria. (Taula lateral) . IX

» » Miracle al retorn de visitar a Sant Miquel. (Taula lateral). X

» » Sant Pere. La Magdalena. (Taules del banc) XI

» » La Mare de Déu. El Crist de Pietat. Sant Joan. (Taules de la pradel·la). XII

Bernat Serra. Santa Caterina. Sant Pau. (Taules del bancal) XIII
Arxiu de Cinctorres. El Patrocini de la Verge Maria. XIV
Bernat Serra. La Mare de Déu de Gràcia. (Detall de la taula central) XV
» » Sant Joan Baptista. (Taula lateral). . XVI
» » L'Arcàngel Sant Miquel. (Taula lateral). XVII
» » Sant Miquel. (Detall de la taula lateral). XVIII

TAULA GENERAL

		Pàgs.
	Avant-portada	5
	Portada	7
I	L'art a les comarques	9
II	Bernat Serra i la seua família	19
III	Jaume Serra	33
IV	Retaules i panels que ens resten	41
V	Bernat Serra i els pintors de Tortosa i de Morella	53
	Apendixs	69
I	Bernat i Jaume Serra donen fiança del retaule de Casp a Margarida, muller de Bernat Serra.	71
II	Bernat i Jaume Serra fan indemnitat als fiances Bernat Torner i Miquel Luna	73
III	Els pintors Serra reben 110 florins i atorguen àpoca d'aquesta primera paga del preu del retaule de Casp	74
IV	Contracta del retaule de Santa Bàrbera i Sant Mateu per a l'església dels framenors de Morella	74
V	Contracta del retaule de Sant Miquel per a l'ermita de la mateixa advocació, de la Pobla de Ballestar	75

Pàgs.

VI Bernat Serra es compra una casa a Morella, situada dins la parròquia de Santa Maria . . 77
VII Contracta del retaule de Santa Maria per a l'església de La Mata 78
VIII Llegat d'una sort de terra del terme d'Olocau que fan Joan Vilanova i sa muller i Gabriel Vilanova, al retaule de Santa Maria . . . 79
IX Apoca de 500 sous que dona Jaume Osset per al retaule de Santa Maria de La Mata. . . 80
X Llegat de 150 sous de Bartomeua, muller d'Antoni Rocafort, per al retaule de Santa Maria de La Mata. 81
XI Llegat de 33 sous que deixà Francesca, muller de Sanxo Osset, per al retaule de Santa Maria de La Mata. 81
XII Llegat de 6 florins, de Joan Carceller, per al retaule de Santa Maria de La Mata 81
XIII Apoca del retaule de Santa Elena i Santa Bàrbera per al monestir de dominicans de Sant Mateu que atorga Bernat Serra a Jaume Cogoma. 82
XIV Llegat d'un cint d'argent de Domingueta, muller de Joan Guerau, per al retaule de Santa Maria de La Mata. 82
XV Francesc Lembrí atorga àpoca del censal de quatre fanegues de blat que li pagaven uns veïns d'Herbés a son pare, Pere Lembrí, pintor de Tortosa. 83
XVI Solució i paga final del retaule de Santa Maria de La Mata que atorga el pintor Bernat Serra al notari Pere Çaval. 84
XVII Contracta del retaule de Sant Pere per a l'ermi-

Pàgs.

ta de Castellfort entre Na Elisenda, vidua de Pere de Brusca i el pintor Jaume Serra . . 85

XVIII Paulo Pedro es constitueix fiança del pintor Jaume Serra en el retaule de Sant Pere de Castellfort 86

XIX Jaume Serra cobra la primera paga del retaule que pintà per a l'esglesiola de Sant Pere de Castellfort 87

XX Pere Çaval, procurador de Bernat Serra, paga 121 sous per al retaule que aquest darrer pintava per a Cinctorres 88

XXI Contracta del retaule dels Goigs de la Verge Maria per a l'església de Xiva. 89

XXII Sepultura del pintor Bernat Serra i de sa muller Margarida dins l'església del monestir de Sant Francesc. 92

XXIII Primer compte d'acceptació d'herència a benefici d'inventari, per Bernat Serra, com a hereu de sa muller Margarida, segons escriptura presentada davant el Justícia el dia 19 de febrer de 1455. 95

XXIV Jaume Serra cobra el preu de 24 senyals de la ciutat de Tortosa que pintà en 6 antorxes . 97

XXV Jaume Serra cobra el preu de 12 senyals argentats que havia fet a tres ciris. 98

XXVI Jaume Serra cobra el preu dels escuts que havia pintat als ciris blancs del dia de la canelera. 98

INDEXS 99

INDEX DE PINTORS I D'ALTRES NOMS 101

INDEX DF LLOCS. 104

INDEX DE LAMINES 107

TAULA GENERAL. 109

S'ACABÁ D'ESTAMPAR
A CASTELLÓ DE LA PLANA, ALS
OBRADORS DEL FILL DE J. ARMENGOT
EL DISSABTE, FESTA DE SANTA
MARGARIDA, 30 DE MARÇ DE
L'ANY M.CM.XXXV
L ✠ D

Làm. I.—*Retaule de Sant Miquel*

Làm. II.—*Sant Miquel*

(Taula central)

Làm. III.—*La Verge Maria, el Jesús i àngels*

(Taula cimal)

Làm. IV.—*L'Anunciació. El Naixement* (Taules laterals)

Làm. V.—*L'Anunciació de la Verge Maria per l'Arcàngel Gabriel*

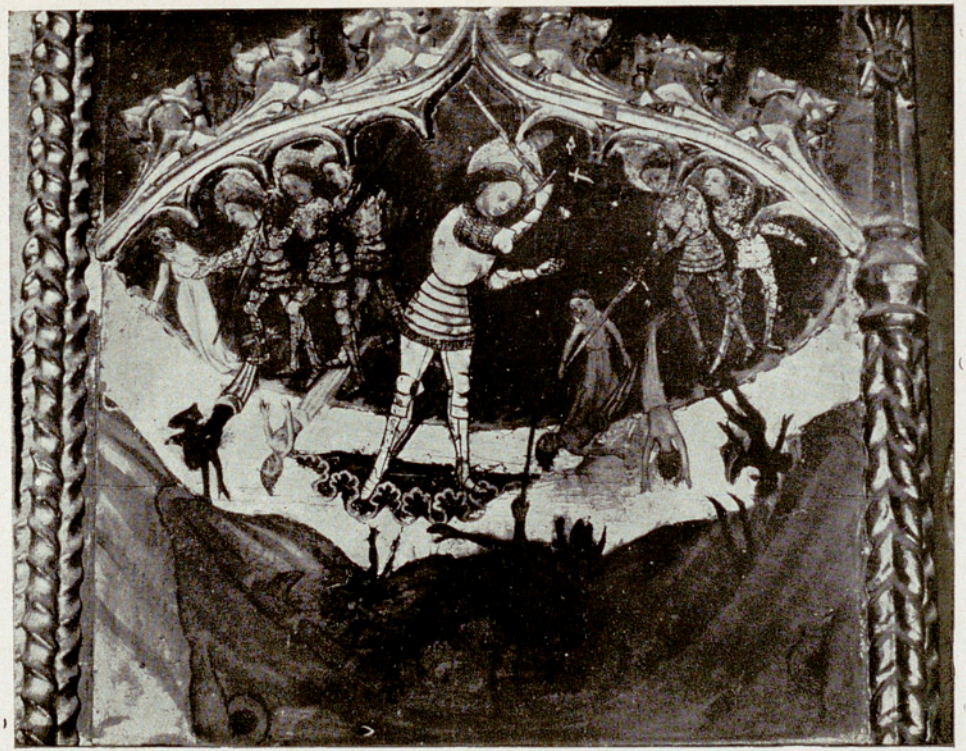
(Taula lateral)

Làm. VI.—*El Naixement de Jesús a Betlem* (Taula lateral)

Làm. VII.—*L'Adoració dels Reis* (Taula lateral)

Làm. VIII.—*Sant Miquel foragitador dels condemnats*

(Taula lateral)

Làm. IX.—*Sant Miquel sospesador d'ànimes a la porta de la Glòria*
(Taula lateral)

Làm. X.—*Miracle al retorn de visitar a Sant Miquel*

(*Taula lateral*)

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA D'ART I HUMANITATS

Làm. XI.—*Sant Pere* *La Magdalena*

(*Taules del banc*)

Làm. XII.—*La Mare de Déu* *El Crist de la Pietat* *Sant Joan*

(*Taules de la predel·la*)

Làm. XIII.—*Santa Caterina* *Sant Pau*

(*Taules del bancal*)

Làm. XIV.—*El Patrocini de la Verge Maria*
(Taula central)

Làm. XV.—*La Mare de Déu de Gràcia*

(Detall de la taula central)

Làm. XVI.—*Sant Joan Baptista*

(Taula lateral)

Làm. XVII.—*L'Arcàngel Sant Miquel*

(*Taula lateral*)

Làm. XVIII.—*Sant Miquel*

(*Detall de la taula lateral*)

INSTITUT
AMATLLER
D'ART HISPÀNIC

ID. BIB: 18194
NUM. REG: 558

PINC13-15)SER. 1935. San

INSTITUTO AMATLLER
DE ARTE HISPÁNICO

R. 558

GOZALBO

—

BERNAT SERRA

PIN(13-15)SER.1935.San